

Vísinda *vøka*

Fríggjadagin
26. sept.
í iNOVA

**Gransking
skal miðlast
á vanligum
máli s8**

Les meira á s. 10-11

Meira áhugaverd sum granskari í Føroyum

Amanda og Janus Vang fluttu úr USA til Føroya fyri tveimum árum síðani við tveimum børnum og tveimum ph.d. prógvum í lívlæknafrøði. Nú er hon í ferð við at finna nýggjar viðgerðir móti kroniskum tarmbruna, og hann er stjóri á granskarasetrinum iNOVA.

Amanda og Janus valdu Føroyar, tí tey vildu geva børnunum ein tryggan upp-vøkstur. Men tey vildu eisini sleppa at brúka sínar førleikar sum granskarar í lívlæknafrøði frá Universitetinum í Connecticut, har tey bæði høvdu tikið ph.d. prógv.

– Vit kundu valt eina yrkisleið sum granskarar millum tey fremstu á okkara øki í Boston ella Kalifornia. Men tað hevði stórri týðning fyri okkum at búgva í einum tryggum samfelagi, sum virðir menniskju og familju, sigur Amanda.

Amanda er úr Alaska, og Janus er uppvaksin í Danmark, men hevur føroyska mammu. Tey bæði hittust í Connecticut, har tey bæði vóru ph.d. lesandi í lívlæknafrøði.

Janus hevur lisið lívfrøði á Universitetinum í Roskilde við sergrein í bygn-aðarlívfrøði og hevur starvast í tvey ár

sum granskari á Universitetinum í Keyp-mannahavn.

Amanda hevur sergrein í heiliráðfrøði og immunologi og hevður arbeitt í eitt ár á einari immunologiskari rannsóknar-stovu á Harvard Medical School.

Tað tók sína tíð, áðrenn tey fingi móguleika fyri at brúka sínar førleikar í Føroyum. Amanda var í eitt ár heima við tí yngstu dóttirini, meðan Janus gjørdi sína ph.d. lidna og eitt skifti eisini arbeiddi við at spreingja út fyri Markna-gilsdeplinum.

Samstundis gjørdi tey alt tað, tey vóru ment, fyri at fáa samband við fólk í føroyska granskingarumhvørvinum.

– Tað tók sína tíð, men eg var ongantíð bangin fyri, at eg ikki fór at kunna brúka mínar førleikar, tí vit vildu búgva í Føroyum. Eg var vís í, at Føroyar høvdu brúk fyri tí, sum vit duga, og at okkurt fór at

vísa seg, sigur Amanda.

Amanda hevur nú fingið stuðul frá Granskingarráðnum til eina verkætlan um betri viðgerð til fólk við kroniskum tarmbruna, ið er ein álvarslig sjúka, sum er meira enn tvær ferðir so vanlig í Føroyum sum aðrastaðni.

Janus hevur fingið starv sum stjóri á nýggja granskarasetrinum iNOVA, sum hann skal standa fyri at byggja upp frá grundini.

Amanda er sera væl nøgd við umstøð-urnar, sum hon hevur sum granskari í Føroyum.

– iNOVA, Ílegusavnið og samstarvið við Landssjúkrahúsið gera, at tað ber til at granska á høgum stigi í Føroyum. Eg eri meiri áhugaverd sum samstarvsfelagi hjá viðurkendum útlenskum gransk-arum nú, tí eg havi atgongd til tilfeingi, sum eingin annar hevur, sigur Amanda.

**Rudi vil kanna
kolesterol
hjá øllum
føroyingum s12**

**Ann Sølvia
leitar eftir
víkinga-
gravum s16**

**Vísindi fyri
eygu og oyru s8**

**Vísindavøkan 2014 verður fríggjadagin 26. september
í granskarasetrinum iNOVA á Hoyvíksvegi 51**

Hugaligari at vera granskarar í Føroyum

Føroyar eru eitt eldorado fyri granskarar. So stutt kann tað sigast, tá talan er um evni at granska í, og á einstøkum økjum eisini, tá talan er um karmar fyri gransking. Á nógvum økjum hava vit heilt einastandandi gott, fjølbroytt og serligt tilfar at kanna. Vit hava nógv góð og dugnalig fólk og væl skipaðar stovnar. Vit hava drúgvur royndir og góð netverk í Føroyum og altjóða.

Samfelagsliga raðfestingin átti tó at verið munandi hægri og karmarnir á nógvum økjum treingja harðliga til at verða munandi uppstigaðir.

Seinastu árin eru fleiri týðningarmikil stig tikin á leiðini til at menna gransking í Føroyum. Vit eru við í ES-granskingarsamstarvi á jøvnum fæti við onnur lond. Vit hava fingið ein nýggja grunn til gransking á heilsuøkinum. Og vit hava fingið iNOVA, granskarasetrið á Hoyvíksvegnum, har vit fara at halda Vísindavøkuna í ár.

Eftir drúgt renningarlop hevur tað við Vinnuframa á odda eydnast at fáa umskapað gomlu, soppafongdu bygningarnar hjá Rúsdrekkasølu Landsins til nútímans starvsstovur og skrivstovur. iNOVA lat upp fyri minni enn einum ári síðani, og longu nú er nógv og fjølbroytt virkseimi í gongd og enn meira ávegis.

Tveir høvuðstankar eru aftanfyrir karmar sum iNOVA. Annar er at savna dýr og serstök tól á einum stað, har granskarar og onnur kunnu deilast um hesi, heldur enn at skula hava sama slag tól á fleiri ymsum starvsstovum. Hetta leysgevir pening til at keypa onnur tól, sum vit áður ikki hava havt ráð til. Hin tankin er at skapa dagfórdar karmar fyri granskarar frá ymsum stovnum og vinnuni at arbeiða og samstarva, og við hesum fáa ta nógv umrøddu synergieffektina.

At gera karmar sum iNOVA er eitt sats. Farið varð undir arbeiðið við tí trúgv, at almennir granskingar-

stovnar og vinnan fóru at taka væl ímóti nýggju móguleikunum. Móttøkan hevur víst seg at vera fult so góð, sum tað varð vónað.

Í blaðnum vísir Maria Dam, leiðari á granskingardeildini á Umhvørvsstovuni á móguleikar í iNOVA: “- Eg fái fleiri og fleiri hugskot um, hvussu vit kunnu menna granskingarverkætlanir, ið vit eru í gongd við á Umhvørvisstovuni, og eisini um nýggjar verkætlanir, ið vit kunnu fara undir. Samstarv millum granskingarstovnar og atgongd til nýggjar kanningarhættir fara at geva okkum nýggjar móguleikar, ið vit bara hava kunna droymt um fyrr.”

Hendan sera væl eydnaða verkætlanin er ein góð fyrimynd til myndugleikarnar at fara undir at menna granskingarinfrakervi á øðrum økjum eisini.

Avgerðin at lata bróðurpartin av fænum hjá Sjúkrakassunum í Føroy-

um fara til gransking, hevur eisini víst seg at vera sera væl móttikin. Fyrsta umsóknarfreistin er júst farin aftur um bak og eisini her hevur móttøkan verið framúr góð. Væl skikkað, eldhugað fólk bjóða seg fram at arbeiða í Føroyum við at kanna stórar og viðkomandi spurningar á heilsuøkinum og at royna at finna nýggja vitan til betri fyrirbygging, sjúkuviðgerð og skipan av heilsuverkinum.

Hetta og nógv annað kanst tú hoyra meira um á Vísindavøkuni. Endamálið er at varpa ljós á tað spennandi arbeiðið, sum føroyskir granskarar gera hvønn dag. Vit ynskja at vísa á, hvat granskarar brúka vitanina til, og hvørja nyttu samfelagið hevur av granskingini.

Vegna Vísindavøkuliðið vil eg ynskja øllum at vera væl komin á Vísindavøku á sjeýnda sinni.

Annika Sølvará
stjóri fyri Granskingarráðið

Granskingarráðið

Granskingarráðið er ein almennur stovnur, ið fevnir um Granskingargrunnin, Granskingarnevndina og skrivstovuna hjá Granskingarráðnum. Granskingargrunnurin hevur til endamáls at stuðla gransking og fær játtan á figgjárlógini. Granskingarnevndin tekur millum annað støðu til, hvørjar verkætlanir skulu stuðlast. Og skrivstovan hevur dagliga ábyrgd av grunninum og øllum virkseimi stovnsins.

Granskingarráðið skal kunna um móguleikarnar fyri stuðli úr Granskingargrunninum og veita ráðgeving um stuðul, viðgera umsóknir og síðani hava eftirlit við stuðlaðu verkætlanunum.

Umframt at umsita Granskingargrunnin hevur Granskingarráðið eisini til uppgávu at ráðgeva landsstýri og vinnu í granskingarpolitiskum spurningum. Ráðgevingin er ein stórir partur av arbeiðnum hjá ráðnum, ið stjórin hevur ábyrgdina av. Umframt beinleiðis ráðgeving fevnir hetta eisini um ymiskt útgreiningar- og nevndararbeiði og hoyringar.

Seinnu árin hevur Granskingarráðið eisini fingið aðrar týðningar-

miklar uppgávu at røkja. Síðani 2007 hevur ráðið verið við til at fyrireika og síðani havt ábyrgdina av umsitingini av ES-granskingarsamstarvinum. NCP-samskiparin hjá ráðnum hevur saman við fleiri parttíðar NCP-fólkum ábyrgdina av hesum arbeiðnum. Uppgávan hjá honum er at kunna og ráðgeva í Føroyum um móguleikarnar at søkja stuðul frá ES til gransking

og menning. Harumframt skal hann kunna í ES um føroyska granskingar- og menningarumhvørvið og royna at ávirka móguleikarnar hjá okkum at fáa stuðul í ymsum skipanum.

Stjórin fyri Granskingarráðið umboðar Føroyar í fleiri altjóða nevndum. Hesar eru m.a. stýrið fyri NordForsk, sum er eitt felagsnordurlandskt granskingarráð, og evropiska granskingar-

samstarvið ERAC (European Research Area Committee).

Granskingarráðið leggur eisini stórán dent á at kunna almenninginum um, hvat hendir innan gransking í Føroyum. Tíðindi um gransking verða regluliga lögð út á heimasíðuna hjá ráðnum,

www.gransking.fo, og á facebook-síðuna. Eisini verður talgilt tíðindabræv sent til umleið 600 fólk aðru ella triðja hvørju viku. Størsta einstaka tiltakið hjá Granskingarráðnum er Vísindavøkan, sum verður hildin seinasta fríggjadag í september á hvørjum ári.

granskingarráðið
THE FAROESE RESEARCH COUNCIL

FAKTA

Granskingarráðið
Stjóri: Annika Sølvará
Adressa: Bryggjubakki 12, 100 Tórshavn
Telefon: +298 567 800
Teldupostur: gransking@gransking.fo
Heimasíða: www.gransking.fo
Starvsfólk: stjóri, NCP-samskipari, skrivari (1/2), Euraxess samskipari (2/3), 4 parttíðar NCP-fólk

FRÁ ÍVERKSETAN TIL SØLU

01

ÍVERKSETAN

Vinnuframi vil stimbra tí góða hugskotinum. Vit kunnu snikka saman eina loysn, sum kann innihalda stuðul til arbeiðspláss; ráðgeving av øllum handa slag; ein mentor, ið kann stimbra teg í hugskotsfasum og fyriri reika teg til marknaðin. Talan skal vera um nýskapandi vinnuligt virksemi.

02

RÁÐGEVING

Føroyskir íverksetarar og fyrirtøkur kunnu søkja um stuðul til ráðgeving til øll átøk, ið kunnu skapa vinnuligan vøxtur. Talan kann t.d. vera um ráðgeving ísv. stovnan av virki, kapitalhækkjan, sölufremjan, uppbyggjan av samstarvi við útlendskar fyrirtøkur o.s.fr. Ráðgevingin verður veitt úr ráðgevarabankanum. Stuðlast kann við upp til 100% av verkætlanarkostnaðinum.

03

MENNING

Føroyskir íverksetarar og fyrirtøkur kunnu søkja um stuðul til menning av vørum og tænastrum. Talan kann eisini vera um menning av prototypum. Vøran, ella tænastran, skal vera munandi øðrvísi frá verandi vørum, ella tænastrum, ella hava ein serstakan kappingarfyrirmin í mun til aðrar loysnir á marknaðinum. Stuðlast kann við upp til 100% av verkætlanarkostnaðinum.

04

SØLA

Føroyskar fyrirtøkur kunnu søkja um stuðul til sölufremjandi tiltøk, ið kunnu fremja føroyskan útflutning. Stuðul verður í útgangsstøðinum ikki veittur til lønarútreiðslur til leiðslu og sölufólk. Stuðlast kann við upp til 100% av verkætlanarkostnaðinum.

Flytur frá góðum granskingarstarvi í Danmark:

Marin vil granska føroysk børn

Marin Strøm er flutt heim til Føroya, hóast hon hevði eitt spennandi granskingarstarv í Keypmannahavn. Hon hevur valt familjuna og tað tryggja umhvørvið fram um fakligu avbjóðingarnar á danska Serumstovninum saman við 50 øðrum granskarum. Nú leitar hon eftir eini verkætlan, sum gevur henni møguleika at brúka sínar førleikar til at granska heilsuna hjá føroyskum barnakonum og børnum teirra.

Tann 2. august í ár gjørdi Marin álvara av tí, sum hon hevði ætlað sær í nógv ár. Hon flutti heim til Føroya við báðum synunum - Tóka, sum er 12 ár, og Jóna, sum er 8 ár. Maðurin, Janus, er enn í Keypmannahavn, men hann flytur eisini heim, tá hann er leysur av sínum arbeiði.

Marin og maðurin hava búð í Keypmannahavn, síðani tey fóru niður at lesa eftir studentaskúlan. Tey hava trivist væl og ikki longst heim, men kortini hava tey ongantíð verið í iva um, at tey skuldu heim aftur einaferð.

- Vit hava altíð ætlað okkum heim aftur, men tað er ringt at fara frá nøkrum, sum tú trívist væl við og heldur vera spennandi, sigur hon.

Nú tann eldri sonurin var vorðin 12 ár, gjørdist ætlanin um at flyta heim meira átroðkandi.

- Vit búðu mitt í Keypmannahavn, og vit vildu ikki, at hann skuldu vera tannáringar har. Vit ynsktu eisini at koma nærri familjuni aftur, sigur hon.

Ávirkan í fosturlívi

Marin hevur starvast sum granskari á danska Serumstovninum, síðani hon var liðug við útbúgving sína

»Ávirkan í fosturlívinum hevur stóran týdning fyri heilsuna seinni í lívinum.«

sum fólkaheilsufrøðingur á Keypmannahavnar Universiteti í 2005.

Tað var áhugin fyri at fara heim til Føroya at granska, sum gjørdi, at hon av fyrstan tíð fekk samband við Serumstovnin.

- Tá eg skuldi skriva serritgerð mína á Universitetinum, vildi eg velja eitt evni, sum kundi leggja lunnar undir, at eg kundi koma heim aftur at arbeiða. Tí setti eg meg í samband við Sjúrd Olsen, deildarleiðara á Serumstovninum,

sum er føroyingur og hevur stóran áhuga fyri føroyskari gransking, sigur hon.

Marin skrivaði ph.d. ritgerð um sambandið millum, hvussu nógvan fisk barnakonur eta, og vandan fyri, at tær fáa burðartunglyndi og hjartasjúkur seinni í lívinum. Kanningarnar hjá henni vístu, at barnakonur, ið ikki eta nógvan fisk, eru í størri vanda fyri at fáa hjartasjúkur, men tað bar ikki til greitt at ávísa, at vandin fyri burðartunglyndi eisini økist hjá kvinnum, ið eta ov lítið av fiski.

Marin fekk fast starv sum granskari á Serumstovninum. Hon hevur saman við Sjúrd Olsen bygt upp eina granskaræind, sum burturav granskar sambandið millum kostin hjá barnakonum og heilsu og menning hjá børnunum.

- Ávirkan í fosturlívinum hevur stóran týdning fyri heilsuna seinni í lívinum. Kosturin kann ávirka nervaskipanina og undirliggjandi sambindingar í heilanum, sum verða formaðar í fosturlívinum. Nakrar av hesum ávirkanum síggjast ikki aftur, fyrr enn fólk eru í 20unum ella 30unum ella upp aftur eldri.

- Til dømis eru fólk betri vart móti hjartasjúkum, um mamman hevur etið nógvan fisk, meðan hon gekk við teimum. Um mamman hevur etið grind, ið er dálkað við eitrevnum, hevur tað hinvegin skaðiliga á nervalagið hjá barninum, greiðir hon frá.

Marin hevur mest arbeitt við árin av fiski og dálkandi evnum, men tann kanningin, ið hevur vakt størstan ans, snúði seg um nakað heilt annað.

- Eg var við til at kanna, um eftirgjørd sötievnir ávirka burðarvektina. Vit komu fram til, at barnakonur, sum drekka nógv sodavatn og saft við eftirgjørdum sötievnir, fáa smærri børn og eiga oftari ov tíðliga. Tað dámdi ikki framleiðarunum av light drykkjuvørnum, og nógv kjak var um tað í miðlunum, sigur hon.

Marin hevur ongantíð arbeitt við føroyskum tilfari, men áhugin hevur alla tíðina verið fyri evnum, sum hava týdning fyri føroyska samfelagið.

- Tað hevur næstan alla tíðina

snúð seg um fisk og fitisýrur úr fiski, og í seinastuni havi eg eisini kannað nøkur av teimum somu dálkingarevnum, sum eru kannað í Føroyum, sigur hon.

Leitar eftir verkætlan

Marin hevur einki arbeiði at koma heim til. Men hon hevur fingið innivist á Deildini fyri Arbeids- og Almannaheilsu, og tað fyrsta hálva árið er hon framvegis við í nøkrum av teimum verkætlanum, sum hon hevur verið partur av á Serumstovninum.

Hon hevur nógv hugskot, men enn onga figging til granskingarverkætlanir í Føroyum.

- Sum granskari skalt tú altíð hugsa um at útvega figging. Tað skuldi eg eisini á Serumstovninum, hóast eg hevði fast starv. Men eg havi eina kenslu av, at tú í Føroyum næstan kann gera tað, sum tú fært eitt hugskot til, sigur hon.

Marin heldur, at hon kann brúka nógv av tí, hon hevur arbeitt við á danska Serumstovninum, sum granskari í Føroyum.

- Tað kundi verið spennandi at samanborið heilsuna hjá fólki í Danmark, sum ikki eta nógvan fisk, og føroyingum, sum ið hvussu er fyrr hava etið nógvan fisk, sigur hon.

Marin hevur lagt merki til, at føroysk børn eta nógv góðgæti.

- Eg haldi meg síggja, at børn eta meira søtt her enn í Danmark. Tað hevði verið áhugavert at kanna, hvat føroysk børn eta, og hvussu hetta ávirkar heilsuna hjá teimum, sigur hon.

Marin leitar í lötuni eftir eini góðari verkætlan, sum hon kann fáa figging til.

- Tað er ein verkætlan, sum eg havi serliga góðan hug at fara undir. Eg veit um eina kanning av kostinum hjá barnakonum, sum ein jarðamóður gjørdi fyri umleið 14 árum síðani. Eg kundi hugsað mær at funnið børnini hjá teimum og kannað, hvussu tey eru fyri heilsuliga og menningarliga, sigur hon.

Møguleikarnir fyri at gera uppfylgjandi heilsukanningar eru betri í Føroyum enn aðrastaðni.

- Tað hevði ikki borið til aðrastaðni at tikið eina verkætlan upp aftur so nógv ár eftir, at hon er slept, tí tú fært ikki fólk at koma at gera nýggjar kanningar. Í Føroyum er lætt at finna fólk og fáa tey at koma, kanska tí tey føla, at tey eru ein partur av nøkrum, sum hevur týdning, sigur hon.

Marin er sannførd um, at heilt stórir móguleikar liggja í ílegugransking í Føroyum.

- Vónandi kemur Fargen-verkætlanin skjótt í gongd aftur, so ætlanin at ílegulesa allar føroyingar kann verða framd. Føroyingar eiga ikki at vera so bangnir fyri, hvat

FAKTA

Marin Strøm

Fødd 1976

Útbúgvin sum fólkaheilsufrøðingur á Keypmannahavnar Universiteti

Gift við Janusi Helga Lærsson, ið er KT-verkfrøðingur

Eigur tveir synir - Tóki, 12 ár, og Jóni, 8 ár

Hevur starvast sum granskari á Statens Serum Institut síðani 2005

Flutti til Føroya 2. august í ár

upplýsingar um teirra ílegur verða brúktar til, tí fólk eiga í síðsta enda sjálvi upplýsingarnar og kunnu altíð siga nei, um tey ikki vilja, at tær skulu brúkast í granskingarverkætlanum.

- Fargen er ein ótrúliga spennandi verkætlan, sum saman við iNOVA kann skapa ein heilan ídnað við nógvum arbeidsplassum, sum eisini fer at gera tað lættari at vera granskari í Føroyum, tí vit fara at fáa pengar uttaneftir. Hetta er nakað, ið eg ógvuliga fegin vil vera ein partur av, sigur hon.

Størri frælsi

Hóast Marin hevur búð í Keypmannahavn í nógv ár, fylir hon seg longu heima aftur í Føroyum.

- Tað hevur veruliga verið positivt at koma heim. Eg havi følt meg ógvuliga væl móttikna, bæði her á Deildini fyri Arbeids- og Al-

mannaheilsu, og har, sum vit búgva. Tá vit stóðu og tømdu bingjuna uttan fyri húsini, sum hava staðið og bíðað eftir okkum í fleiri ár, komu nakrir grannar beinanvegin at heilsa uppá okkum. Og her á deildini hava øll verið ógvuliga hjálpsom og roynt at givið mær hugskot til, hvat eg kann arbeiða við, sigur hon.

Eisini teir báðir dreingirnir stórtírvast.

- Lívið í Føroyum er lættari enn í Keypmannahavn. Tað er lættari at koma til og frá arbeiði, og dreingirnir kunnu sjálvir fara allastaðni. Í Keypmannahavn var eg altíð noydd at fara við teimum, um teir skuldu okkurt. Teir hava fingið eitt stórt frælsi, og tað hevur eisini givið mær eitt frælsi í mun til at arbeiða uttan alla tíðina at skula hava tankarnar við tí, sum teir gera, sigur hon.

FAKTA

Søvn Landsins
Stjóri: Andras Mortensen
Adressa: Kúrdalsvegur 15, 188 Hoyvík
Telefon/fax: +298 340 500
Teldupostur: savn@savn.fo
Heimasíða: www.savn.fo
Høvuðsgranskingarøki: Lívfrøði á landi, lívfrøði í sjónum, plantufrøði, fornfrøði, fólkalívfrøði, bygningafrøði, fyrisingarsøga.
Vísindastørv (ársverk): 12,6

Søvn Landsins

Søvn Landsins eru ein stovnur undir Mentamálaráðnum, ið er stýri fyri mentanararv og náttúruarv og fyrising hjá Landsbókasavninum, Landskjalasavninum, Fornminnisavninum, Náttúrugripasavninum og Biofar.

Uppgávarnar hjá Landsbókasavninum eru at vera landsbókasavn, bókasavnsentralur og bókasavnseftirlit. Landsbókasavnið skal savna allar føroyskar bókmentir og í tann mun tað er gjørligt allar bókmentir, sum viðvíkja Føroyum. Harumframt skal Landsbókasavnið sum sentral- og granskingarbókasavn virka fyri útbreiðslu av kunneika og upplýsing í landinum. Landsbókasavnið hevur eftirlit við fólkabókasavnum og tekur sær m.a. av bókakeppi og katalogisering til bókasavn, sum ikki sjálvi hava útbúgv við fólk til hetta. Landsbókasavnið umsitur skylduavhengingina av prentlutum,

sum er áløgd teimum, ið framleiða eintøk til útgávu.

Landskjalasavnið hevur tvær høvuðsuppgávar, at innsavna, skipa, varðveita, lýsa og taka sær av tí tilfari, sum almennir stovnar sambært lóggávu skulu avhenda til savnið, og at hava eftirlit við journalum og arkivum hjá almennum stovnum og ráðgeva teimum. Seinna uppgávan er fyrirtreyt fyri tí fyrru. Landskjalasavnið innsavnar harumframt privat skjól, sum hava granskingarlígan ella mentanarlígan týðning. Samstundis er tað uppgáva Landskjalasavnsins at hava savnindi tøk til almenna fyrising og gransking og at hava egna gransking.

Høvuðsuppgávan hjá Fornminnisavninum og Náttúrugripasavninum er at reka musealt virksemi gjøgnum innsavning, skráseting, varðveiting, gransking og miðlan av náttúruarvi og mentanararvi Føroya. Harumframt umfata uppgávar Fornminnisavnsins umsiting av fornminna- og bygningafrøðingarlógini, lógini um fornminni í sjónum, fakligt eftirlit við mentanarsøgguligum bygðasvnum og antikvariskari ráðgeving í sambandi við bygningar hjá fólkakirkjunum.

Biofar er inntøkufíggað savnsviðkomandi lívfrøðilig kanningarstøð viðvíkjandi havbotni.

Guðrið Andorsdóttir er nýggj forkvinna í Granskingarnevndini.

Granskingin má fáa meira pengar

Gransking hevur stóran týðning fyri samfelagið og fyri møguleikarnar at fáa ung vælútbúgvinn fólk heimaftur. Tí eigur granskingin at fáa munandi meira pengar at arbeiða við, heldur Guðrið Andorsdóttir, sum er nýggj forkvinna í Granskingarnevndini.

Mentamálaráðið hevur júst gjørt av, at Guðrið Andorsdóttir skal vera forkvinna í Granskingarnevndini næstu trý árinum. Ein tann fyrsta uppgávan hjá henni verður at seta ársins Vísindavøku.

– Vísindavøkan er eitt ógvuliga gott høvi at kunna um føroyska gransking og vísa, hvussu stórt fjølbroytni er í granskingini. Tiltakið er við til at hækka medvitið í samfelagnum fyri gransking og røkka teimum þørtum, sum ikki hava stórt innlit í gransking, sigur hon.

Guðrið er útbúgvinn cand. scient í føðslulívfrøði frá Universitetinum í Oslo. Hon hevur starvast sum granskari í Noregi og í Føroyum í fleiri ár og hevur eisini drúgvur starvsroyndir sum leiðari á góðskudeildini hjá Faroe Seafood og Fiskavirking. Tey seinastu trý árinum hevur hon verið stjóri á Ílegusavninum.

Guðrið hevur sitið í Granskingarnevndini í fleiri tíðarskeið síðani 1996. Hon hevur eisini verið næstformaður í nevndini.

– Tað er hend ein ótrúliga stór menning av gransking í Føroyum tey árinum, sum Granskingarráðið hevur virkað. Tað siggja vit best við, at bæði nøgdin og dygdin á

umsóknunum um granskingarstuðul er hækkað munandi, sigur hon.

Hon sær sera stórar møguleikar í føroyskari gransking komandi árinum.

– Tað eru ómetaliga nógv góð fólk, ið hava førleika og áhuga fyri at granska í Føroyum. Hetta eru fólk, sum duga væl at fáa pengar aðrastaðni, men tey hava brúk fyri einari grundjáltan frá føroyska samfelagnum. Vit eiga at gagnnýta tað stóra tilfeingið, sum hesi fólk eru, og játta nógv meiri pengar til gransking, sigur Guðrið.

Politikararnir hava givið ferðavinnuni 16 milliónir krónur meira at arbeiða við, tí teir

vænta, at hon fer at vinna pening til landið og skapa nýggj arbeiðspláss. Á sama hátt eiga teir nú at satsa uppá granskingina, heldur nýggja forkvinnan í Granskingarnevndini.

– Um Granskingarráðið fær 10 milliónir afturat, hava vit tilsamans 17 milliónir at luta út til gransking. Tá kunnu vit fáa fleiri av okkara vælútbúnu ungu fólkum heimaftur og luttaka í stórum útlandskum verkætlanum, sum geva okkum nógv pengar. Tað hevði skapt nógv nýggj arbeiðspláss í Føroyum, ikki bert til granskarar, men eisini til teknikarar og onnur við góðum førleikum, sigur hon.

» Tað er hend ein ótrúliga stór menning av gransking í Føroyum tey árinum, sum Granskingarráðið hevur virkað. Bæði nøgdin og dygdin á umsóknunum um granskingarstuðul er hækkað munandi.«

Havstovan

Havstovan hevur til endamáls at kanna føroyskt havumhvørv og tað livandi tilfeingi, ið har er, og at ráðgeva og kunna landsins myndugleikar og almenning um hesi viðurskipti. Á hvørjum ári skal hon lata Føroya Landsstýri upplýsingar um støðuna í fiskastovnunum og umhvørvu teirra á føroysku landleiðunum og á sjóleiðum uttan fyri føroysku landleiðirnar, sum føroysk fiskifør gagnnýta, og gera vísindaligar tilráðingar og metingar samsvarandi endamálinum í lógini um vinnuligan fiskiskap.

Fyri at røkka hesum setningi ger Havstovan á hvørjum ári regluligar kanningar við rannsóknarskipinum Magnusi Heinasyni av havumhvørvu og vistskipan við serligum denti á fiskastovnar, sum verða gagnnýttir. Kanningarnar skulu lýsa gongdina frá einum ári til annað og hjálpa okkum at skilja broytingarnar í livandi tilfeinginum. Tær eru ein treyt fyri at kunna skipa burðardyggja gagnnýttslu. Afturat hesum verða royndir gjørdar við leigaðum skipum og harumframt kanningar av veiðuni hjá fiskiskipum.

Úrslit av kanningunum verða kunngjørd í vísindaligum tíðarritum og á ráðstevnum og verða kunnaði føroyska

almenninginum í greinum, ritum og framløgum, umframt á heimasíðuni. Havstovan hevur samband við nógvar granskingarstovnar uttanlands og er við í fleiri føroyskum, norðurlenskum og evropiskum verkætlanum.

FAKTA
Stjóri: Eilíf Gaard
Adressa: Nóatún 1, 100 Tórshavn
Telefon/fax: +298353 900 / 353 901
Teldupostur: hav@hav.fo
Heimasíða: www.hav.fo
Høvuðsgranskingarøki: Fiskiskapur, havvistskipanir og veðurlag
Vísindastørv (ársverk): 15

Føroysk gransking á altjóða stigi

Granskarasetrið iNOVA er nú við at vera komið upp á tað stigið, sum felagið setti sær fyri, tá tað fór til verka fyri hálvum øðrum ári síðani. 13 av teimum 16 vistarplássunum eru nú útleigaði, og granskarasetrið hevur fingið nýggja framkomna útgerð, sum er við at verða tikin í brúk.

Privatar fyrirkur og almennir stovnar halda til lið um lið í granskarasetrinum iNOVA, sum nú hevur hálvannað ár á baki. Granskarar og onnur serkøn fólk eru við at finna stevið og síggja samstarvsmøguleikar tvørtur um stovns- og yrkismørk í teimum ljósu og rúmligu hølunum við nýmótans starvsstovum og framkomnum granskingartólum.

Tað mest útbygda samstarvið er millum granskarar á Fiskaaling og Náttúruvísindadeildini á Fróðskaparsetrinum, sum longu frammundan høvdu eitt gott samstarv. Men nú eru eisini privatar fyrirkur sum Amplexa Genetics og Landsjúkrahúsið farin at arbeiða saman

um at gera framkomnar ílegu-royndir á iNOVA.

Í tí vælútgjörda starvsstovukøkinum fáast kokkarnir Leif Sørensen og Gutti Winther við at menna nýggj hugskot og rættir við føroyskum rávørum.

Eitt av teimum fyrstu ítøkiligum úrslitunum av granskingini á iNOVA er ein nýggjur kanningarháttur, sum ger tað møguligt at staðfesta, um laksayngul er silja- ella rognafiskur.

– Higartil hevur tað ikki verið møguligt at skilja siljafisk frá rognafiski, fyrr enn fiskurin er vaksin. Men nú hava granskarar hjá Fiskaaling á iNOVA ment ein kanningarhátt, sum ger tað møguligt at stað-

Janus Vang, stjóri á iNOVA

festu kynið, meðan fiskurin er yngul. Hesin kanningarháttur hevur stórar fíggarligar fyrimunir fyri Fiskaaling, sum nú kann framleiða tvær ferðir so nógv rogn við at skilja siljafiskin frá rognafiskinum,

áðrenn hann verður vaksin, sigur Janus Vang, sum er stjóri á iNOVA.

Ein onnur ítøkilig verkætlan, ið kann fáa stóran týðning fyri føroyska samfelagið, er kortlegging av ílegunum hjá norðhavssildini, sum Amplexa Genetics hevur ætlanir um at fara undir á iNOVA.

– Nú kunnu vit útvega okkum vitan um sildastovnin í Føroyum, sum kann geva okkum fyrimunir, tá vit skulu samráðast um kvotur, sigur Janus Vang.

Vitanartung arbeiðspláss

Janus Vang hevur stórar visjónir fyri Inova.

– Vit síggja longu nú, at vit eru við at skapa eitt heilt serligt granskingarumhvørvi, har granskarar frá ymiskum stovnum og onnur køn fólk arbeiða saman undir sama taki. Hetta umhvørvið skulu vit menna og útbyggja, soleiðis at iNOVA eisini verður eitt vindeygja úteftir, ið visir, hvat Føroyar duga, sigur hann.

Janus Vang ætlar at royna at fáa fígging til eitt post.doc. starv á iNOVA fyri granskarar, sum júst hava tikið teirra ph.d. Ætlanin er, at

útlenskir ella føroyskir granskarar í øðrum londum kunnu koma í læru sum granskarar á rannsóknarstovuni hjá iNOVA í tvey ár, har teir kunnu fáa vegleiðing frá teimum føstu granskarunum til egnar verkætlanir.

– Útlenskir granskarar kunnu geva okkum nýggja vitan, og vónandi fer onkur útlenskur ella føroyskur granskari, sum nú virkar uttanlands, eisini at fáa hug at verða verandi í Føroyum, eftir at hava verið her í tvey ár, sigur hann.

Janus Vang væntar, at iNOVA fer at fáa stóran týðning fyri føroyska samfelagið.

– Nú hava vit bæði tað heilt serliga tilfeingið, ið vit eiga í Føroyum, og vit hava rannsóknarstovur og útgerð til gransking á altjóða støði. Tað gevur okkum móguleika fyri at samstarva við nakrar av teimum bestu granskarabólkunum í verðini, og vit fáa vitanargrunndaði arbeiðspláss í Føroyum, soleiðis at vit kunnu fáa føroyingar við høgum útbúgvingum heimaftur, sigur Janus Vang.

iNOVA

Granskarasetrið iNOVA varð tikið í nýtslu í juni 2013. Í Granskarasetrinum hava privatar og almennar fyrirkur atgongd til nýmótans starvsstovur, framkomin tól og skrivstovur.

Granskarasetrið iNOVA er úrslitið av einum samstarvi millum privatar og almennar fyrirkur, hvørs endamáll var at styrkja vísindaliga undirstøðukervið í Føroyum.

Í iNOVA er eitt serstakt vísindaligt umhvørvi, av tí at privatar og al-

menningar fyrirkur granska undir sama taki. Hendan samansetingin gevur betri atgongd til framkomin tól og samstarv millum granskararnar.

Granskarasetrið heldur til í ný-umvældum hølum hjá Vinnuframa á Hoyvíksvegi. 550 m² eru innrættaðir til starvsstovur við nýggjum starvsstovuborðum, stinkskaupum og øðrum vanligum starvsstovutólum.

Umframt egin tól, hava vistararnir í iNOVA eisini atgongd til framkomin tól, sum Vinnuframi eigur, t.d. RT-PCR.

Ein partur av Granskarasetrinum er innrættaður til ein nýmótans starvsstovukøk, sum er ætlaður at virka fyri gransking og menning av føroyskum matvørum. Køkurin er sniðgivin til at vera ein partur av Nýggju Norðurlensku Matrørsluni. Av tí sama er hann útgjörður við neyvleika køksútgerð, sum kokkar og onnur serkøn fólk kunnu brúka til at menna nýggj hugskot og rættir, har føroysk rávøra er nýtt.

Granskarasetrið hevur 16 skrivstovupláss, eitt fundarhøli og eina stóra høll, sum kann brúkast til skeiðvirksemi, filmsframvising og onnur tiltøk.

P/F Fiskaaling

Fiskaaling er eitt alment partafelag undir Vinnuáráðnum, sum fevnir um virkisøkini gransking og rogn- og yngulframleiðslu.

Fiskaaling hevur framleitt rogn og yngul til alivinnuna síðan 1978, og í dag kann felagið bjóða kundum sínum eina dygdarvøru, sum er skradaraseymað til føroysku alivinnuna.

Á Fiskaaling starvast 36 fólk, harav 15 granskarar. Granskingin á Fiskaaling hevur til endamáls at økja vitanargrundarlagið til framhaldandi at menna aling í Føroyum. Arbeitt verður við granskingar- og menningar-

verkætlanum í tøttum samstarvi við alarar, fòðurframleiðarar og aðrar granskingarstovnar.

Granskingin er skipað í trý starvsøk:

- Tøkni og umhvørvi
- Framleiðslumenning
- Biotøkni

Innan hesi granskingarøkki kunnu nevntast verkætlanir, sum fevna um niðurbjerging av laksalús, tilsetingarevni í alifóðri, góðsku á alifiski og fòðri, ílegugransking, heilsuággðar av fiski, umhvørvi, aling á harðbalnum økjum og streym- og alduviðurskifti.

FAKTA

Stjóri: Kristian Petersen
Adressa: við Áir, 430
Hvalvík
Telefon/fax: +298 474 747/474 748
Teldupostur: fiskaaling@fiskaaling.fo
Heimasíða: www.fiskaaling.fo
Høvuðsgranskingarøki: Gransking innan havbúnað
Granskarar/ársverk: 14

Jarðfeingi

Jarðfeingi granskar og fyrisitur landsins jarðfeingi. Hetta fevnir um jarðvísindi á landi og sjógv í Føroyum, herundir leiting eftir kolvetni og menning av nýtslu av varandi orkukeldum.

Endamálið hjá Jarðfeingi er at granska, so vit fáa til vege kunneika um

jarðvísindi í føroyska økinum á landi, í luftini, á havbotninum og í undirgrundini. Vitanin er neyðug í fyrisiting og í sambandi við ráðgeving og kunning um, hvussu Føroyar skilgott gagnnýta og varðveita hesi náttúruvirði. Ofta er talan um stór øki ella ávísar serfrøði,

og slíkt arbeiði krevur vítt netverk við samstarvsfelagar úr nógvum ymsum londum.

Jarðfeingi fyrisitur lóggávuna innan leiting eftir og framleiðslu av kolvetnum. Hetta merkir, at stovnurin ráðgevur landsstýrismanninum og almennum stovnum um kolvetni. Jarðfeingi fyrisitur elveitingarlógina og veitir ráðgeving í orkuspurningum.

Jarðfeingi er tjóðsavn innan jarðvísindi. Hetta hevur við sær, at steinar, grót og kjarnar frá m.a. oljuleiting byggja upp søvnini á Jarðfeingi. Hetta rúgvismikla tilfar er karmur um jarðvísindaligar framsýningar og undirvísing, sum stovnurin skipar fyri á hvørjum ári. Jarðfeingi hevur jarðvísindaligar framsýningar saman við Søvnnum Landsins og luttekur við jarðvísindaligum átøkum á eitt nú savnsfagnandi, vísindavøku og mentanarnátt.

FAKTA

JARÐFEINGI
 FAROESE EARTH AND ENERGY DIRECTORATE

Jarðfeingi
Stjóri: Petur Joensen
Adressa: Brekkutún 1, 100 Tórshavn
Telefon/telefax: +298 357 000 / 357 001
Teldupostur: jarðfeingi@jarðfeingi.fo
Heimasíða: www.jarðfeingi.fo
Høvuðsgranskingarøki: jarðvísindi, herundir m.a. jarðfrøði, jarðalísfrøði, náttúruleiðslufrøði, jarðvandar, varandi orka.
Vísindastørv (ársverk): 15

FAKTA

iNOVA
Stjóri: Janus Vang
Adressa: Hoyvíksvegur 51
Telefon: +298 733000
Teldupostur: inova@inova.fo
Heimasíða: www.inova.fo

iNOVA gevur nýggjar møguleikar:

Kanningar skulu gerast í Føroyum

Tað verður lættari og stuttligari at vera granskari í Føroyum, nú granskarasetrið iNOVA er farið at virka. Fleiri granskingarstovnar og vinnufyrirøkur eru í felag farin undir at byggja upp førleikar í Føroyum at gera kanningar, sum nú bert kunnu verða gjørdar uttanlands.

Gomlu hølini hjá Rúsdrekkasøluni við Hoyvíksvegin eru ikki til at kenna aftur. Ølkassar og vínfløskur eru skift út við granskingartól, og granskarar í hvítum kitlum eru farnir til verka í ljósum og rúmligum rannsóknarstovum.

Navnaskelti eru við at verða sett upp við dyrnar til skrivstovurnar, sum granskingarstovnar og vinnufyrirøkur hava leigað seg inn í. Og í køkinum er kaffi á kannuni, og brúktir koppar og leivdir frá døgurðasteðginum vitna um, at her er lív í húsinum.

Í hølunum beint við síðuna av køkinum við góðum útsýni yvir á Nólsoynna fer Umhvørvisstovan at halda til. Enn standa bert eitt borð og tveir stólar í rúminum, men skjótt verður skrivstovuútgærð sett upp, og fólk frá Umhvørvisstovuni fer at flyta inn.

– Í fyrstani helt eg, at vit bert skuldu brúka iNOVA sum eitt slag av fundarhøli, har vit kundu hava fundir við fólk frá øðrum stovnum, sum vit samstarva við. Men eg síggi nú, at tað ikki er nóg mikið. Vit mugu hava okkara dagligu gongd her saman við granskarum frá øðrum stovnum, og tí fara vit at flyta ein part av okkara virksemini niðan her, sigur Maria Dam, sum er deildarleiðari og granskari á Umhvørvisstovuni.

Maria væntar sær nógva av nýggja granskarasetrinum.

– Eg fái fleiri og fleiri hugskot um, hvussu vit kunnu menna granskingarverkætlanir, ið vit eru í gongd við á Umhvørvisstovuni, og eisini um nýggjar verkætlanir, ið vit kunnu fara undir. Samstarv millum granskingarstovnar og atgongd til nýggjar kanningarhættir fara at geva okkum nýggjar møguleikar, ið vit bara hava kunna droymt um fyrr, sigur hon.

Skulu gera kanningar sjálvi

Fólk frá Fiskaaling og Náttúruvísindadeildini á Fróðskaparsetrinum gera nú lívfrøðiligar kanningar í sambandi við granskingarverkætlanir í rannsóknarstovuni á iNOVA, sum fyrr hava verið gjørdar uttanlands.

Nógvar royndir av fiski, seyði, hvali og fugli verða tó enn sendar uttanlands, tí hvørki tólini, sum krevjast ella fólkinu við neyðuga

førleikanum at kanna royndirnar eru í Føroyum. Men nú er Umhvørvisstovan saman við trimum øðrum granskingar- og vitanarstovnum og fleiri vinnufyrirøkjum farin undir eina verkætlan, sum hevur til endamáls at menna førleikarnar at gera kanningar í Føroyum.

– Tað er trupult og tíðarkrevjandi at senda royndir av landinum til kanningar. Londini seta fleiri og fleiri krøv til royndir av lívrunnum tilfari, og nógva tíð fer til at gera royndir klárar at verða sendar og útfylla pappírir, sigur Maria.

Í stýrisbólkinum, sum arbeiðir við at menna førleikarnar at gera kanningar í Føroyum, eru Umhvørvisstovan, Fróðskaparsetrið, Heilsufrøðiliga Starvsstovan, Deildin fyri Arbeiðs- og Almannaheilsu, Bakkafrost, Faroe Pelagic, Varðin Pelagic og Hiddenfjord.

Í fyrstu atløgu verður farið undir at menna førleikarnar at kanna perfluoreraði evnir í fiski. Granskingarráðið hevur stuðlað hesum arbeiðinum við 648.000 kr., og Vinnuframi hevur jattað at keypa tey tólini, ið eru neyðug.

Eitt vísindafólk er sett í starv frá 1. november, sum skal lærast upp til at gera kanningarnar. Náttúruvísindadeildin á Fróðskaparsetrinum og eitt svenskt universitet, sum stýrisbólkurin hevur samstarv við, skulu standa fyri upplæringini.

Úrslitini av kanningunum skulu tulkast av granskarum á granskingarstovnunum saman við vinnuni og kunnu síðani brúkast bæði í vísindaligum og vinnuligum samanhangi.

Føroyskur fiskur minni dálkaður

Fleiri orsökir eru til, at stýris-

»Eg fái fleiri og fleiri hugskot um, hvussu vit kunnu menna granskingarverkætlanir, ið vit eru í gongd við á Umhvørvisstovuni.«

FAKTA

Maria Dam
Fødd 1961 í Noregi
Dr. Sc. í evnafrøði
Deildarleiðari á
Umhvørvisstovuni
Verkætlan:
Menning av førleikum
til at fremja kanningar
av perfluoreraðum
evnum í fiski á
granskarasetrinum
iNOVA

bólkurin hevur valt fyrst at menna førleikarnar at kanna perfluoreraði evnir í fiski.

– Vit kundu eisini valt okkurt annað evni, tí endamálið við verkætlanini er fyrst og fremst at byggja upp førleikar í Føroyum. Men perfluoreraði evnir eru áhugaverd, tí kanningar á Deildini fyri Arbeiðs- og Almannaheilsu hava víst, at samband er millum hesir evnir og vantandi virknað av koppseting, sigur Maria.

Perfluoreraði evnir eru evnir sum teflon og goretex, ið verða brúkt til at viðgera tilfar soleiðis, at tað ikki verður vát ella feittut. Hesi evnini verða ógvuliga seint niðurbrotin í náttúruni, og vitanin um, hvussu tey spjaldast í náttúruna, og skaðaárin, ið tey kunnu hava á djór og menniskju, er avmarkað.

– Vit vita, at nógva er til av hesum evnum í grindahvali og partvíst eisini í sjófugli, men fyrbils kanningar hava víst, at føroyskur fiskur er minni dálkaður av perfluoreraðum evnum enn fiskur aðrastaðni. Tær royndir, sum vit nú fara at gera á iNOVA, kunnu tí eisini brúkast til sølufremjandi endamálið hjá føroysku fiskivinnuni, sum fer at fáa skjálprógva fyri, at føroyskur fiskur er minni dálkaður enn fiskur úr flestu londunum, ið vit kappast við, sigur Maria.

Vinnan arbeiðir skjótari

Samstarvið, sum nú er fingið í lag millum granskingar- og vitanarstovnar og vinnufyrirøkur, skal eftir ætlan halda fram, eftir at kanningarnar av teimum perfluoreraðu evnunum eru lidnar.

– Stórir møguleikar liggja í samstarvinum millum granskararnar

og vinnuna, ið nú er byrjað á iNOVA. Vit fáa lýst vísindalig evnir frá ymiskum sjónarhornum og kunnu røkka úrslitum, sum annars ikki høvdu verið møgulig.

– Tað er ein avbjóðing at fáa eitt tilíkt samstarv at rigga, tí stovnarnir eru ógvuliga ymiskir, og vinnufyrirøkur eru vanar at arbeiða nógva skjótari enn almennir stovnarnir, sum hava nógvar bindingar og trøngar figgjarætlanir, ið teir noyðast at taka atlit til. Men samstarv skal til, um vit skulu røkka góðum úrslitum í Føroyum, sigur Maria.

Meira fyri pengarnar

iNOVA hevur gjørt upp, at føroyskir stovnar og virkir rindaðu umleið 18 miljónir krónur í 2012 fyri at fáa kanningar gjørdar á útlenskum rannsóknarstovum.

Maria væntar ikki, at tað verður bíligari, tá ið kanningarnar verða gjørdar í Føroyum, men vit fara at fáa meira fyri peningin.

– Vit hava verið noydd at keypa so fáar kanningar sum gjørligt, tí tær skuldu keypast til marknaðarpris uttanlands. Tað hevur ikki verið nøktandi fyri granskingina, tí tað skulu helst gerast fleiri kanningar, og onkuntíð skulu tær gerast skjótari, um vit skulu fáa nóg góð úrslit.

– Nú fara vit at fáa fleiri royndir fyri teir somu pengarnar, og pengarnir fara ikki av landinum, men verða brúktir til at menna førleikar her hjá okkum, sigur hon.

Tá vit sjálvi verða før fyri at gera vísindaligar kanningar, verða møguleikarnir fyri at luttaka í altjóða granskingarverkætlanum eisini størri.

– Føroyskir granskingarstovnar eru við í fleiri altjóða granskingarverkætlanum, sum geva okkum nýggja vitan. Men okkara lutur í samstarvinum er fyri tað mesta at útvega ráevni, sum granskarar í øðrum londum kanna og tulka. Nú fara vit at kunna bjóða fram viðgjørd data, sum føroyskir granskarar síðani kunnu tulka saman við granskarum úr øðrum londum. Tað fer at gera okkum meira áhugaverd sum samstarvspartar, og tað fer at gera tað stuttligari og meira gevandi at vera granskari í Føroyum, sigur Maria.

Nógvir møguleikar

Tá kanningarnar av perfluoreraðum evnum í fiski eru lidnar, er ætlanin at fara undir at menna aðrar førleikar, sum føroyskir granskingarstovnar og vinnan hava tørv á.

– Eitt, ið vit hava tosað nógva um, er at fara at kanna feittsýrur, sum hava stóran áhuga í mun til fólkahælsu og matvøru. Hjá okkum er tað serliga í sambandi við fiskavørufremleiðslu, at feittsýrur eru áhugaverdar, serliga nú havbúnaðurin er farin at leita sær eftir vegetabilskari olju at geva alifiski. Eisini hevur tað stóran týdning fyri okkum at fáa størri vitan um ávirkanina av broytingum í fitiinnihaldi í havinum á náttúrligu vistskipanina, sigur Maria.

Ein annar møguleiki, ið hevur verið nevndur, er at fara undir at gera PCB-kanningar.

– Hetta eru kanningar, sum vit keypa í stórum tali í øðrum londum, og sum vit møguliga kunnu fáa vinning burtúr at gera sjálvi, sigur Maria.

Vísindi fyri eygu og oyru

Í nýggju ljósu hølunum hjá Granskingarasetrinum iNOVA verður nú gjørt klárt til at hýsa Vísindavøkuni 2014, har almennin kann fáa innlit í, hvat rørir seg í føroyskari gransking beint nú.

Fríggjadagin 26. september fara granskarar við framløgum og fram-sýningum at lýsa og vísa fólki, hvat tey arbeiða við, hvat teirra arbeiði verður brúkt til, og hvønn týdning tað hevur fyri fólk í Føroyum.

Allir granskingarstovnarnir fara at hava básar í høluni á iNOVA. Á básunum fara starvsfólk á stovnunum at standa, sum eru fús at greiða frá, hvat tey fáast við, og svara spurningum. Á fleiri básunum verður eisini móguleiki at síggja og royna ymiskt, sum hevur við gransking at gera. Á Vísindavøkuni í fjør bar

millum annað til at síggja og nerta við ymisk fiskasløg, at smakka feitan og soltnan mat og at kanna blóðsukur og fitiprosent í kroppinum.

Næmingar og lærarar frá Studentaskúlanum í Hoydølum fara eins og undanfarið ár at hava ein bás, har teir sýna fram og gera ymiskar royndir.

Fyrirpartin frá kl. 8.15 til kl. 13.30 eru 11 ymiskar framløgur á skránni. Hesin parturin av tiltakinum er skipaður serliga fyri miðnámskúlanæmingar, sum hava meldað seg til at hoyra framløgurnar,

men onnur eru vælkomn, um pláss er. Framløgurnar snúgva seg um alt frá málmennin hjá føroyskum børnum til heilsukanningar, umhvørvisávirkan í móðurlívi, religi-ónskritikk og talufrælsi og ávirkan av veðurlagnum á vistskipanina á landgrunninum.

Kl. 15 verður Vísindavøkan formliga sett við røðu frá nýggja formanninum fyri Granskingarnevndina. Eisini verður boðið kaffi og kòka.

Seinpartin frá kl. 15.30 til kl. 17.45 verða aftur 5 framløgur

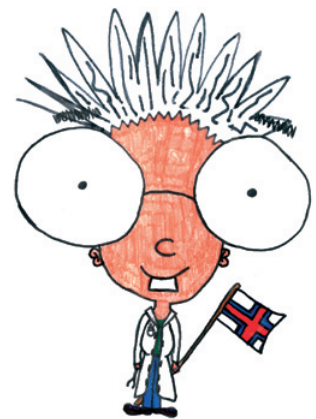
á skránni. Hesar framløgur eru ætlaðar øllum. Tá verður millum annað høvi at hoyra um buldrið á Viðareidi og heitu kelduna í Kollafirði, um oljuleiting í føroyskum øki, nú fleiri turris brunnar eru boraðir, og um hvussu tað ber til at fáa gleði av tunglyndi.

Um kvøldið kl. 19.30 verður kvøldseta við ymsum lættari innsløgum og onkrum góðum at eta og drekka afturvið frá Føroya Bjór. Kl. 20.30 verður heiðurslønin fyri bestu miðling av gransking handað.

Eitt øki á Vísindavøkuni verður

serliga til børn og ung. Har verður ymiskt at nerta við og royna, og skipað verður eisini fyri onkrari kapping.

Á økinum hjá Granskingarráðnum verður ein kafé, har móguleiki verður fyri at bukka beinini eina løtu og prátta við fólk. Ókeypiss kaffi, te og smákakur verða at fáa. Her verður ymiskt virksema, sum gestirnir kunnu royna. Høvi verður at hitta starvsfólk frá Granskingarráðnum og fáa kunning um ES-granskingarsamstarvið og um annað virksema hjá ráðnum.

Vísindavøka kring alt Evropa

Vísindavøka er føroyski parturin av tiltakinum European Researchers' Night. Hetta er eitt tiltak, sum verður fyriskipað í býum kring alt Evropa á hvørjum ári fjórða fríggjadag í september. Fyrsta Researchers' Night varð hildin í 2005, fyrsta Vísindavøkan var í 2008.

Endamálið við Researchers' Night er at økja um áhugan fyri gransking og fyri granskingarúrslitum í samfelagnum. Tað verður gjørt við at skapa karmar, har almennin og granskarar kunnu hittast í einum kveikjandi og hugnaligum umhvørvi.

Tiltøkini kring Evropa eru sera ymisk. Tey, sum fyriskipa, gera sjálvi av, hvussu tiltøkini skulu vera í teirra landi ella býi.

Nógva staðni hava granskingarstovnarnir opið hús á Researchers' Night, so almennin sleppur at síggja, hvussu granskarar arbeiða. Eisini eru ymisk tiltøk á almennum stöðum, har granskarar vísa og greiða frá sínum granskingarúrslitum.

Á Vísindavøkuni verður dentur serliga lagdur á tað, sum fer fram innan føroyska granskingarheimin, men víst verður eisini, hvussu vit eru ein partur av evropiska granskingarsamstarvinum.

Gransking skal miðlast á vanligum máli

Granskingarráðið fer aftur í ár á Vísindavøkuni at lata einum fólki heiðursløn og 5.000 krónur fyri gott avrik at miðla gransking. Endamálið við heiðurslønini er at varpa ljós á kynstrið at miðla gransking alment.

Heiðurslønin kann latin einum granskara, miðlafólki ella øðrum, sum á greiðan og lætt skiljandi hátt hevur lýst granskingarúrslit. Hetta kann vera í útvarps- ella sjónvarpsendingum, í greinum, fyrilestrum, bókum, plakatum ella øðrum.

– Hegni at miðla gransking er ein dygd, sum Granskingarráðið fegin vil vera við til at varpa ljós á og heiðra. Tað hevur alstóran týdning, at granskarar og onnur á greiðan og kveikjandi hátt greiða fólki frá nýggjum granskingarúrslitum og sjónliggera, hvønn týdning hesi úrslit hava fyri fólk og samfelag, sigur Annika Sølvará, stjóri í Granskingarráðnum.

Heiðurslønin varð latin fyrstu ferð í 2012, tá til Dorete Bloch, professara. Í 2013 fekk Pál Weihe, yvirlækni og granskari, Miðlaheiðurslønina.

Eggjar til at halda fram

Pál Weihe er fegin um heiðurslønina, sum hann fekk í fjør.

– Tað stimbrar og eggjar meg til at halda fram við mínum arbeiði. Tað er hugaligt hjá mær at vita,

at føroyska samfelagið virðir tað arbeiðið, sum eg geri, hóast nógv stríð hevur verið um míni granskingarúrslit, sigur hann.

Pál Weihe heldur tað hava alstóran týdning, at granskarar kunna almennin um tey úrslit, ið standast av granskingini.

– Tað er ein ávisur vandi fyri, at granskarar sita fordjúpaðir í sínum egna tilfari og skriva altjóða greinir, ið verða lisnar av starvsfeløgum úti í heimi. Vit kunnu koma í ta stöðu, at granskingarúrslit ongantíð verða umrødd í tí umhvørvi, har granskingin er gjørd. Serliga tá tað snýr seg um samfelagsligar og heilsuligar spurningar hevur tað ógvuliga stóran týdning, at tey úrslit, granskararnir koma til, verða miðlaði aftur til tað samfelagið, ið granskingin snýr seg um, sigur hann.

– Vit skylda fólki, sum luttaka í granskingini, at tey fáa nakað afturfyri. Og tað hevur eisini stóran týdning at vísa teimum, sum játta pengarnar til granskingina, at nýggj vitan verður framleidd. Til dømis hava vit á Deildini fyri Arbeids- og Almannaheilsu funnið

Pál Weihe fekk heiðurslønina í fjør

fram til, at perfluoreraði evnir, ið verða brúkt til at impregnera alt frá pizzabakkum til regnklæðir, hava negativt árin á immunskipanina hjá børnum. Sjúkvandi skal henda vitanin miðlast væl og virðiliga út til vanligar miðlar í einum máli, sum fólk skilja, sigur Pál Weihe.

Fleiri uppskot

Granskingarráðið hevur fingið fleiri góð uppskot um, hvør skal hava Miðlaheiðurslønina í ár.

Ein dómsnevnd við umboðum frá felagnum Føroysk Miðlafólk, Fróðskaparsetrinum og Granskingarráðnum fer at finna besta boðið millum innkomnu uppskotini. Vinnarin verður kosin á Vísindavøkuni fríggjakvøldið 26. september.

Dómsnevndin fer at meta innkomnu uppskotini út frá hesum evnum:

Miðling á einum høgum stigi til ein breiðan skara

Evnini at fanga fólk uttan fyri granskingarheimin og samstundis varðveita eitt høgt fakligt stig innan gransking eins og miðling.

Íkast til at økja um fatanina av gransking fyri samfelagið

Evnini til við greiðari miðling at økja um fatanina av, hvussu stóran týdning gransking hevur fyri samfelagið.

Fangandi og kjakkveikjandi miðling

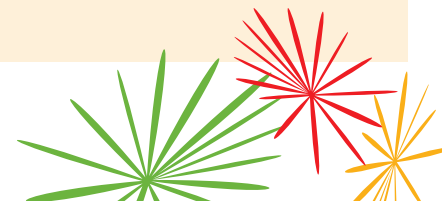
Evnini til at miðla á ein fangandi og kjakkveikjandi hátt og harvið verða við at byggja brýr millum vísindaliga heim og samfelagið annars.

Vísinda *vøka*

SKRÁ

08.15-08.30	Yvirliva vit – tøl og tendensir úr heilsukanningum Ólavur Jøkladal, Fólkaheilsuráðið	12.45-13.00	Várbeiti og veðurlag – Ávirkar veðurlagið vistskipanina á Landgrunninum? Sólva K. Eliassen, Havstovan
08.45-09.00	Lundi ella pingvin – málmennning hjá føroyskum børnum Sissal M. Rasmussen, Føroyamálsdeildin, Fróðskaparsetrið	13.15-13.30	Reinsifiskar - ein øðrvísi máti at avlúsa laks Regin Arge, Fiskaaling
09.15-09.30	Rákið á firðunum Knud Simonsen, Fiskaaling	15.00	Setan av Vísindavøku Guðrið Andorsdóttir setir Vísindavøkuna Kaffi og kaka
09.45-10.00	Tú verður, tað sum mamma tín etur – umhvørvisávirkan í móðurlívi Marin Strøm, Deildin fyri Arbeiðs og almannaheilsu	15.30-15.45	Hvussu fáir eg gleði av mínum tunglyndi? Sanne Storm, Psykiatrisk Depilin, Landssjúkrahúsið
10.15-10.30	Tá Gud fær grøn – Religiónskritikkur og talufrælsið í ST Heini í Skorini, Kings College	16.00-16.15	Buldur á Viðareiði og heita keldan í Kollafirði Lis Mortensen, Jarðfeingi
10.45-11.00	Soppar alneyðugir og fjølbroyttir skrellimenn Erla Olsen, Námsvísindadeildin, Fróðskaparsetrið	16.30-16.45	Næsta stig á kolvetnisleiðini kann verða ein djúp boring á landi Jana Ólavsdóttir, Jarðfeingi
11.15-11.30	Slóðbrótandi 3D tøkni kann bjarga føroyska minninum Helgi Michelsen, Fornminnissavnið	17.00-17.15	Tá Gud fær grøn – Religiónskritikkur og talufrælsið í ST Heini í Skorini, Kings College
11.45-12.00	Immunohistochemistry: The Scientist's paintbrush Amanda Gratton Vang, Landssjúkrahúsið	17.30-17.45	Oljuleiting: Hvat hava vit lært og hvussu koma vit víðari? Heri Ziska, Jarðfeingi
12.15-12.30	Pløyn og moderniseringin í 19. øld – amtmaður sum kollveltingarmaður Erling Isholm, Sögu- og samfelagsdeildin, Fróðskaparsetrið	19.30	Kvøldseta: Øðrvísi granskingarsøgur, brellbitar og lesk frá Føroya Bjór
		20.30	Miðlaheiðurslønin verður handað
		22.00	Vísindavøkan endar

Búnaðarstovan

Búnaðarstovan er almennur stovnur undir Fiskimálaráðnum. Búnaðarstovan hevur til uppgávu at umsita almennu jørðina í Føroyum sambært løgtingslóg um landsjørð. Meginparturin av hesum eru festir og traðir.

Ein onnur uppgáva hjá Búnaðarstovuni er at granska og gera royndir innan landbúnað og matframleiðslu og somuleiðis at ráðgeva og kunna og skipa fyri skeiðum innan hesi evni.

Dentur verður lagdur á at gera

royndir, sum eru viðkomandi fyrri landbúnaðarvinnuna, og úrslitini verða gjørd atkomilig fyrri vinnuna, so hvørt sum tey eru tøk, soleiðis at vinnan kann taka stöðu til, um tey eru áhugaverd og nýtilig í framleiðsluni.

Ein partur av royndunum verða figgjaðar av árligu játtanini, meðan ein annar partur eru norðurlendskar og altjóða verkætlanir, sum verða gjørdar saman við granskingarstovnum uttanlands, og har høvuðsfíggingin er fingin

FAKTA

búnaðarstovan

9Stjóri: Bjørn Patursson
Adressa: Frammi í Dal 166, 410 Kollafjørður
Telefon/fax: +298479000/479020
Teldupostur: bst@bst.fo
Heimasíða: www.bst.fo
Høvuðsgranskingarøki: Landbúnaður og matframleiðsla
Vísindastørv (ársverk): 1

Deildin fyrri Arbeids- og Almannaheilsu

DEILDIN FYRRI ARBEIDS- OG ALMANNAHEILSU
 SJÚKRAHÚSVERK FØROYA

Deildin fyrri Arbeids- og Almannaheilsu er sjálvstøðugur stovnur innan sjúkrahúsværkið. Ein av høvuðsuppgávum hjá deildini er heilsufremjandi gransking, og serliga hevur verið granskað, hvussu umhvørvisdálking ávirkar heilsuna. Síðan deildin varð sett á stovn í 1988, er sera nógv granskingarvirsemi farið fram, og er hetta framt í tøttum samstarvi við granskingarstovnar í Danmark, USA og Japan.

Granskingarøkini á deildini eru hesi:

1. Kanningar av føroyskum burðarkorhortum, sum hava verið útsettar fyrri umhvørvisdálking. Serliga hevur verið hugt at árinum á heila, immun- og hormonskipanina.
2. Kanningar av næringsevnum hjá føroyingum, bæði "time to pregnancy" hjá kvinnum og sáðgóðskukanningar, har ávirkanin av dálkingar-evnum verður kannað.
3. Kanningar av, hvussu umhvørvis-

dálking ávirkar ymiskar aldurstengd- ar sjúkur, td. hjarta-æðra sjúkur og Parkinsons sjúku.

4. Kanningar av, hvørt sukursjúka er tengd at umhvørvisárinum.
5. Kanningar av arbeidsumhvørvi hjá fiskimonnum.
6. Fólkaheilsukanningar við serligum atlit til týðandi risikofaktorar, so sum royking, alkohol, yvirvekt og vantandi rørslu.
7. Kanningar av lívsvanum hjá næmingum í 9. flokki síðan 1989.

Á Deildini fyrri Arbeids- og Almannaheilsu starvast hesi fólk: Ein yvirlækni, trýggir fulltíðar granskarar við ph.d., ein sjúkrahúsráðgjafi, ein bioanalytikari, ein granskingarhjálpari, eitt hjálparfólk og tveir skrivarar. Deildin hevur gjøgnum síðstu nógvu árin fingið hollar royndir í at bjóða bæði frískum og sjúkum til vísindaligar

kanningar í Føroyum. Sum frá líðið hevur deildin fingið hollar royndir í at søjka um pening frá útlenskum grunnum, soleiðis at hon í mong ár hevur fingið meira í granskingarpeningi úr útlondum, enn hon hevur kostað landskassanum.

FAKTA

Deildin fyrri Arbeids- og Almannaheilsu
 Stjóri: Pål Weihe
 Bústaður: Sigmundargøta 5,
 Postboks 14, 100 Tórshavn
 Telefon/fax: +298 316 696 / +298 319 708
 Teldupostur: dfaa@health.fo
 Heimasíða: www.health.fo
 Høvuðsgranskingarøki:
 Umhvørvisárin á heilsu
 Vísindastørv (ársverk): 4-5

Umhvørvisstovan

Umhvørvisstovan er stovnur undir Innlendismálaráðnum, sum fevnir um virkisøkini Vernd, Matrikul, Kort & Skrár, Gransking, Skógrøkt, Tinglýsing, Landsfólkayvirlit og Útlendingastovu.

Umhvørvisstovan er ein virkin partur í samfelagnum og hevur starvsfólk innan ymisku ábyrgdar- og virkisøkini á stovninum. Førløkarar hjá starvsfólkunum spenna vítt. Á stovninum starvast eini 45 starvsfólk við fleiri enn 20 ymiskum útbúgvingum. Ein týðandi partur av virkseminum er at spjaða kunning til almenningin, myndugleikar og onnur áhugað.

Virksøkini Gransking tryggja stovninum grundleggjandi vitan innan ávísið øki, serliga innan umhvørvisøkini. Uppgávan er at granska í føroyska umhvørvinum, serliga við atlit til mannaelvdar broytingar og árin av dálking og inntrivum.

Eftir avtalu ger granskingardeildin árin- og støðiskanningar og aðrar serstakar kanningar um bidnar av landsstýrinum, kommununum, danska um-

FAKTA

Umhvørvisstovan
 Stjóri: Petur Nielsen
 Adressa: Traðargøta 38, 165 Argir
 Telefon/fax: +298 342 400 / 342 401
 Teldupostur: us@us.fo
 Heimasíða: www.us.fo
 Høvuðsgranskingarøki: Dálking og árin av hesum, serliga á grindahval og sjófugl
 Vísindastørv (ársverk): uml. 3

hvørvisstýrinum og øðrum þørtum.

Arbeiðið hjá Gransking fevnir annars um:

- Gera og fremja ætlanir fyrri eftiransing av umhvørvisdálking evnum
- Ráðgeva um dálking og árin
- Gera árin- og støðiskanningar
- Granska í útbreiðsluni av umhvørvisetrandi evnum og árinum av hesum
- Taka lut í altjóða og norðurlendskum samstarvi
- Vegleiða í sambandi við bachelor, cand.scient og ph.d. verkætlanir
- Gera kunning um granskingarúrslit

Amanda og

Tað var eitt ynski um at geva børnunum ein góðan og tryggan uppvekstur, sum fekk amerikansku Amandu og hálvføroyska Janus at flyta úr Connecticut í USA til Kaldbak. Við sær høvdu tey tvær ph.d. útbúgvingar í lívlæknafrøði, sum nú koma føroyska samfelagnum til góðar.

Tá Amanda og Janus vóru liðug við sínar ph.d. verkætlanir í lívlæknafrøði á Universitetinum í Connecticut í USA, høvdu tey allar móguleikar fyrri at fáa eitt spennandi granskarastarv millum tey fremstu á teirra øki í eitt nú Boston ella Kalifornia.

Í staðin fyrri spennandi yrkisleiðir í USA valdu tey at flyta til Føroya til einki. Fyri tveimum árum síðani fluttu tey við tveimum smáum døtrum inn í eini gomul hús í Kaldbak. Hvørgin teirra hevði arbeiði, og tey kendu ongan í føroyska granskingarumhvørvinum.

– Vit valdu Føroyar, tí vit vildu geva børnunum ein góðan og tryggan uppvekstur. Tað hevði størri týðning fyrri okkum enn okkara yrkismóguleikar, siga Amanda og Janus.

Trygt hjá børnum

Janus hevur føroyska mammu og er føddur í Føroyum, men uppveksin í Danmark. Hann hevur vitjað nógv í Føroyum í uppvekstrinum og hevur altíð trivist væl her, hóast hann ikki tosar føroyskt.

– Eg havi altíð følt meg sum føroying, hóast eg ikki havi búð í Føroyum. Og síðani mamma mín fyrri 15 árum síðani flutti aftur til Føroya, hevur tilknýtið verið uppافتur sterkari, sigur hann.

Janus las lívfrøði á Universitetinum í Roskilde við sergrein í bygnaðarlívfrøði. Eftir at hava starvast í tveimum ár sum granskari á Universitetinum í Keypmannahavn, fór hann til USA at gera sína ph.d. verkætlan.

Á Universitetinum í Connecticut hitti hann Amandu úr Alaska, ið eisini var ph.d. lesandi í lívlæknafrøði. Amanda hevði sergrein í heiliráðfrøði og immunologi og hevði arbeiði í eitt ár á einari immunologiskari rannsóknarstovu á Harvard Medical School.

Amanda og Janus fingur tvær døtur – Stellu, sum nú er 5 ár, og Marin, sum er 2 ár.

Tá Amanda var liðug við sína ph.d. verkætlan, og Janus eisini var komin væl áleiðis við sína, gjørdu tey av at flyta til Føroya.

– Arbeidsliga hevði tað verið ógvuliga áhugavert hjá okkum at verið í USA, men tað er ikki eitt samfelag, ið vit vilja búgva í. Vit valdu Føroyar, tí mín nærmasta familja er her, og tí vit ynsktu, at okkara børn skuldu vaksa upp í einum samfelagi, sum virðir menniskju og familju, og sum er minni materialistiskt og meira trygt enn USA, sigur Janus.

Amanda er uppveksin í einum lítlum býi í Alaska, sum á nógvan hátt minnir um Føroyar.

– Náttúran, tann fríska luftin

Heilsufrøðiliga Starvsstovan

Heilsufrøðiliga Starvsstovan arbeidir innan matvøru, djóraheilsu, aliumsiting, arbeidsumhvørvi og gransking. Harafturat hevur Heilsufrøðiliga Starvsstovan trýggjar altjóða góðkendar kanningarstovur: Eina kemiska, eina mikrobiologiska og eina patologiska, sum virka fyrri álitandi og skjótum kanningarúrslitum innan dálking av umhvørvinum, føðsluvirði í matvørum, dálking av matvørum og innan sjúkur hjá fiski og djórum.

Matvøruvæðing og veterinerdeildin hjá Heilsufrøðiliga Starvsstovuni virka fyrri tryggum og góðum matvørum og fyrri góðari djóraheilsu. Arbeids-eftirlitið virkar fyrri tryggum arbeidsumhvørvi. Aliumsitingin umsitur tey meira enn 40 aliloyvini.

Á stovninum starvast eini 50 starvsfólk, sum við fleiri enn 15

ymiskum útbúgvingum tryggja eitt gott fakligt umhvørvi og vitan innan okkara virkisøki.

Gransking hevur stóran týðning fyrri virkseminum á stovninum og er við til at tryggja grundleggjandi vitan innan okkara virkisøki. Gransking er verðin ein týðandi partur av virkseminum, serliga innan djóraheilsu og nú eisini innan matvøruvæðing.

- Granskingin fevnir m.a. um at
- Lut taka í føroyskum, norðurlendskum og altjóða granskingarverkætlanum innan fiskasjúkur og matvøruvæðing
 - Ráðgeva um kemiska og mikrobiologiska matvøruvæðing
 - Ráðgeva um fiskasjúkur m.a. í European Food Safety Authority (EFSA) www.efsa.eu
 - Stuðla arbeiðinum innan sjúku-

Janus valdu Føroyar

og tað næra umhvørvið kennist heimligt hjá mær, og eg føli meg væl her. Her er friðarligt og trygt, og vit kunnu lata børnini fara út at spæla uttan at óttast fyrri, at nakar ger teimum nakað, sigur Amanda.

– Tað besta við Føroyum er, at børn eru vælkommin allastaðni, og tey eru við í øllum, sum familjurnar gera, leggur Janus afturat.

Vildu vísa hvat tey dugdu

Áðrenn Janus og Amanda fluttu til Føroya, royndu tey at seta seg í samband við stovnar og fólk í Føroyum, sum kundu hugsast at hava áhuga fyrri teirra førleikum. Tey fingi vinalig svør, men eingin kundi lova teimum nakað.

Tey ivaðust kortini ikki í at taka tað stóra lopið og flyta úr Connecticut til Kaldbak.

– Tað var familjan, sum var orsök til at vit fluttu, men eg føldi ongantíð, at eg mátti sleppa mínum møguleikum fyrri at brúka mínar førleikar, um eg flutti til Føroya. Eg var vís í, at Føroyar høvdu brúk fyrri tí, sum vit duga, og at okkurt fór at vísa seg, sigur Amanda.

Tað tók sína tíð, áðrenn tey bæði fingi møguleika fyrri at brúka sínar førleikar í Føroyum. Tað fyrsta árið var Amanda heima hjá tí yngstu dótrini, meðan Janus gjørdi sína ph.d. lidna og eitt skifti eisini arbeidði við at spreingja út fyrri Marknagilsdeplinum.

Samstundis gjørdu tey alt tað, tey vóru ment, fyrri at fáa samband við fólk í føroyska granskingarumhvørvinum.

– Vit vóru ógvuliga væl móttikin, og tað var lætt at koma í samband við fólk. Øll vóru ógvuliga áhugaði og vildu feigin hjálpa, men tey flestu kundu ikki, tí eingir pengar vóru, sigur Amanda.

Hóast tað tók sína tíð at fáa fótin inn, so mistu Janus og

FAKTA

Janus Vang

Føddur 1975 í Føroyum
Uppvaksin í Danmark
Ph.d í lívlæknafrøði frá University of Connecticut
Stjóri í iNOVA

Amanda Gratton Vang

Fødd 1980 í Alaska
Ph.d í lívlæknafrøði frá University of Connecticut
Verkætlan á Landssjúkrahúsinum: Preklinisk kanning av Fosfodiesterase 8A sum terapeutiskt mál í tarmbrunasjúkum

Amanda ongantíð vónina um, at tað fór at eydnast.

– Vit vísu, at vit høvdu førleikar, ið føroyska samfelagið hevði brúk fyrri, og tað fingi vit eisini at vita allastaðni. Men vit vóru fremmand og máttu fyrst royndu at fáa ein møguleika at vísa, hvat vit dugdu, sigur Janus.

Janus fekk samband við Vinnufra, sum var við at fyrireika nýggja granskarasetrið iNOVA. Hann varð biðin um at kanna, hvørja útgerð granskarasetrið

skuldi keypa. Tá stjørastarvið varð lýst leyst í fjór heyst, søkti hann og fekk starvið.

– Hetta er júst tað arbeiðið, sum eg altíð havi ynskt mær, men eg havi bara ikki vitað tað. Tað er spennandi at vera við til at byggja nakað upp frá grundini. Eg havi vitan og royndir, sum gera, at eg kann samskifta við bæði granskarar, fólk úr privatu vinnuni og fólk við øðrum mentanum, sigur hann.

Nýggj viðgerð fyrri tarmbruna

Tað eydnaðist í fyrstu atløgu Amandu at fáa eina lítla játtan frá Landssjúkrahúsinum til at gera forkanningar til eina størri verkætlan um kroniskan tarmbruna, sum hon nú er farin undir í samstarvi við Maciej Kaminsky, patolog, og Kára Rubek Nielsen, serlækna í maga- og tarmsjúkum.

Síðani fekk hon stuðul frá Granskingarráðnum til eina stóra verkætlan, sum hevur til endamáls at finna betri heilivág til fólk við kroniskum tarmbruna, ið er ein sjúka, sum er meira enn tvær ferðir so vanlig í Føroyum sum aðrastaðni. Sjúkan rakar fólk í bestu árum og ger tað trupult at liva eitt vanligt virkið lív, tí sjúklingarnir hava ofta blóðugt leyst lív og búkpinu og vita ongantíð, nær tey eru før fyrri at arbeiða ella fara nakran veg.

– Sjúkan stendst av, at immunverjan ger seg inn á vevnaðin í kroppinum, og tað er tí ógvuliga trupult at finna ein heilivág, ið ikki samstundis brýtur niður immunverjuna. Mítt mál er at finna ein heilivág, ið bert virkar ímóti sjúkuni og ikki ávirkar alla immunskipanina, sigur Amanda.

Hon hevur gjørt royndir við mýs í USA, har tað hevur víst seg, at tað ber til at minka brunan og álopini á kyknurnar við at tarna einum enzymi, ið nevnt fosfodiesterase 8A. Nú er hon farin undir at kanna vevnaðarroyndir frá fólk við kroniskum tarmbruna, sum Landssjúkrahúsið hevur á goymslu, fyrri at vita, um kyknurnar kunnu ávirkast á sama hátt sum músavevnaðurin.

– Hetta er stigið beint undan, at heilivágurin kann roynast á sjúklingum. Í USA hevði eg ongantíð fingið ein slíkan møguleika at gera royndir við menniskjavevnaði, og eg hevði heldur ikki kunna

samskift beinleiðis við læknar og við fólk, sum taka avgerðir, sum eg geri her. Hetta er nógv meira gevandi og samsvarar betri við tað, ið eg upprunaliga vildi við at gerast granskari, sigur Amanda.

Meira áhugavert sum granskari

Játtanin, sum Amanda hevur fingið frá Granskingarráðnum, hevur fingið gongd á hennara yrkisleið sum granskari í Føroyum.

– Hetta gevur mær møguleika at byggja víðari á tað arbeiðið, ið eg havi gjørt frammanundan. Nú kann eg fara eitt stig longur, og tað gevur mær upp aftur fleiri møguleikar, sigur hon.

Hon er væl nøgd við umstøðurnar, sum hon hevur sum granskari í Føroyum.

– iNOVA, Ílegusavnið og samstarvið við Landssjúkrahúsið gera, at tað ber til at granska á høgum stigi í Føroyum. Eg eri meiri áhugavert sum samstarvsfelagi hjá víðurkendum útlandskum granskarum nú, tí eg havi atgongd til tilfeingi, sum eingin annar hevur, sigur Amanda.

Nú tvey ár eru liðin, síðani Amanda og Janus tóku stóra stigið og valdu familjuna fram um yrkismøguleikarnar í USA, eru tey sera væl nøgd við tað, tey hava rokkið.

– Eg føldi ongantíð, at eg mátti velja granskingina frá fyrri at kunna búgva í Føroyum. Men eg hevði ikki væntað, at tað fór at ganga so væl hjá okkum og verða so áhugavert at arbeiða í Føroyum, sigur Amanda.

– Men vit hava eisini verið heppin, tí tíðin var júst tann rætta. Føroysk gransking er ment nógv seinastu árinum, og nú iNOVA er komið, eru stórir møguleikar fyrri framman, sigur Janus.

vsstovan

fyrirbyrging í alivinnuni og matvøru-trygd í mun til eftirlit, kanningar og menning av lógarverki

- Kunna um okkara granskingarúrslit
- Vegleiða í sambandi við bachelor- og kandidatverkætlanir.

FAKTA

Heilsuførðiliga Starvsstovan

Stjóri: Bárður Enni
Adressa: Falkavegur 6, 2. hædd,
100 Tórshavn
Telefon/fax: +298 556 400 / +298 556 401
Teldupostur: hfs@hfs.fo
Heimasíða: www.hfs.fo
Høvuðsgranskingarøki: Matvøru og fiskasjúkur
Vísindastørv (ársverk): 1-2

Landssjúkrahúsið

Landssjúkrahúsið er meginsjúkrahús í Føroyum. Á Landssjúkrahúsinum eru 29 læknaligar sergreinar umbodaðar, harav 9 við konsulentskipanum.

Á Landssjúkrahúsinum fáa teir torgreiddu sjúklingarnir sjúkugreining og viðgerð lokalt ella í samstarvi við universitetsjúkrahús uttanlands.

Høvuðsuppgávan hjá Landssjúkrahúsinum er útgreining og viðgerð av medisinskum, skurð- og sálarsjúkum hjá vaksnum og børnum. Á parakliniska økinum ræður sjúkrahúsið yvir nýmótans framkomnum kanningarstovum, skannarum og kliniskum deildum.

Ein onnur týðningarmikil uppgáva er leikluturin sum sonevnt undirvísingarsjúkrahús, ið m.a. fevnr um frálæru og kliniskt upphald til lesandi innan heilsuvísindi og menning av

ymiskum heilsuviðkomandi virkseminum. Hetta skal tryggja eina skilgøða viðgerð á hægsta algtjóða fakliga stóði og eina tilgongd av dugnaligum starvsfólki í framtíðini.

Gransking er eitt fokusøki, sum hevur høga raðfesting á Landssjúkrahúsinum. Granskingin skapar vísindalig úrslit, men tryggjar eisini, at sjúklingar fáa nýmótans og prógvada sjúkugreining og viðgerð. Eitt virkið granskingarumhvørvi á Landssjúkrahúsinum er ein týðandi liður í at halda uppá verandi dugnaligu starvsfólki og at eggja nýggjum til.

Landssjúkrahúsið og Fróðskaparsetur Føroya hava í 2014 inngingið samstarvsavtalu, ið skal styrkja innsatsin innan heilsugransking og herundir skipan við felags starvsfólki við atlit til undirvísing og gransking.

Landssjúkrahúsið hevur sum mál at fáa ein ph.d. lesandi um árið.

Landssjúkrahúsið vil tryggja, at góð høli og umstøður eru tøk til granskarar.

Landssjúkrahúsið hevur granskingarpolitikk, sum er stýrdur av Granskingarnevndini á Landssjúkrahúsinum. Nevndin hevur fund mánaðarlaga og fær eina árliga játtan til at stuðla undir minni verkætlanir ella granskingarviðkomandi virkseminum.

Landssjúkrahúsið virkar í tøttum samstarvi við Ílegusavnið, sum er staðbundið á Landssjúkrahúsinum.

FAKTA

Landssjúkrahúsið

Sjúkrahússtjórnin: Sigurð Ó. Vang, sjúkrahússtjóri, Naina Túgvusteina, varastjóri, og Anders Bøgesvang, varastjóri
Adressa: J. C. Svabos gøta 41-49
Telefon/fax: +298 304 500/314 253
Teldupostur: ls@ls.fo
Heimasíða: www.ls.fo
Høvuðsgranskingarøki: Ílegugransking, klinisk gransking, epidemiologisk gransking, mikrobiologisk gransking, psykiatrisk gransking og psykologisk gransking.
Vísindastørv (ársverk): 3-4

Rudi vil kannar kolesterol hjá øllum føroyingum

Nógv bendir á, at fleiri føroyingar enn fólk í øðrum londum eru foddur við ov høgum kolesteroli í blóðinum. Rudi Kollslíð, serlækni í hjartasjúkum, hevur sett sær fyrri at finna allar føroyingar, ið hava viðfött høgt kolesterol, og seta tey í viðgerð fyrri at minka um vandan fyrri, at tey verða sjúk ella doyggja av blóðtøppi í hjartanum.

Rudi hevur sum serlækni í hjartasjúkum á Landssjúkrahúsinum fleiri ferðir sæð, at ung fólk, sum at síggja til eru púra frísk, verða rakt av blóðtøppi í hjartanum. Blóðroyndir av teimum hava víst, at tey hava havt alt ov nógv kolesterol í blóðinum.

Ov høgt kolesterol er ein av høvuðsorsøkunum til æðrakálking, ið førir til blóðtøpp í hjartað. Fyri nøkrum árum síðani var æðrakálking tann hjartasjúkan, ið flest fólk doyðu av. Nú doyggja munandi færri av sjúkuni, tí bæði fyriryrging og viðgerð eru blivin betri.

Men hyperkolesterolemi, sum tað kallast, tá ov nógv kolesterol er í blóðinum, kann eisini vera ein arvalig sjúka, sum ger, at fólk heilt frá barni av hava alt ov nógv kolesterol í blóðinum. Hetta eru ofta fólk, sum ongan illgruna hava um, at tey hava ov høgt kolesterol, tí tey kenna seg púra frísk.

– Æðrakálking merkist ofta ikki fyrrenn tað er ov seint, og tey, sum ikki vita, at tey hava ov nógv kolesterol í blóðinum, eru tí framvegis í stórum vanda fyrri at gerast álvarsliga sjúk ella doyggja av blóðtøppi í hjartanum, sigur Rudi.

Rudi hevur illgruna um, at fleiri føroyingar enn fólk í øðrum londum hava arvaligt hyperkolesterolemi. Hon hevur hugt at blóðroyndum frá 20.000 føroyingum, sum eru tiknar frá 2006 til 2013, og hevur funnið umleið 450 blóðroyndir, har LDL-kolesterolið – tað sonevnda ónda kolesterolið – hevur verið hægri enn 6 mmol/L.

– Tá fólk hava so nógv vandað mikið kolesterol í blóðinum, er ógvuliga sannlíkt, at tey hava arvaligt hyperkolesterolemi. Hesi fólkini eru í serliga stórum vanda fyrri at fáa blóðtøpp í hjartað, tí tey hava gingið við ov høgum kolesteroli í blóðinum so leingi, at tað kann hava hópað seg upp í æðrunum, sigur hon.

Øll skulu finnast

Rudi hevur nú fingið granskingarstuðul til at fara undir eina stóra ph.d. verkætlan, sum skal finna allar føroyingar, ið hava arvaliga hyperkolesterolemi.

– Vit vita einki um, hvussu høg-

ur títtleikin av arvaligum hyperkolesterolemi er í Føroyum. Endamálið við verkætlanini hjá mær er at finna tey fólkini, sum hava sjúkuna, og seta tey í viðgerð so tíðliga, at tey ikki fáa æðrakálking, sigur hon.

Rudi fer fyrst at seta seg í samband við tey fólkini, sum hava fingið tiknar blóðroyndir, ið hava avdúkað eitt alt ov høgt kolesterol-tal. Tey verða boðin til nærri kanningar fyrri at fáa staðfest, um orsøkin til hoga kolesterol-talið er arvalig sjúka ella ósunnur lívsstíllur.

– Vit fara at taka nýggjar blóðroyndir fyrri at vita, um kolesterol-talið framvegis er so høgt, at tað bendir á arvaliga sjúku. Síðani fara vit at spyrja tey, um foreldur, ommur og abbar ella onnur í familjunum hava havt blóðtøpp í hjartanum í lutfaliga ungum árum, sigur hon.

Næsta stigið verður at kannar familjurnar hjá teimum, ið hava arvaligt hyperkolesterolemi.

– Á tann hátt kunnu vit fáa fatur á fólk, ið ongantíð hava latið seg kannar fyrri ov høgt kolesterol, men sum eru í vandabólki, tí sjúkan er í familjunum, sigur hon.

Ætlanin hjá Rudi er eisini at bjóða øllum føroyingum yvir 18 ár at fáa kannar kolesterol-innihaldið í blóðinum.

– Eg vóni at fáa eins nógv at koma, sum tá CTD-kanningarnar

til arvaligt hyperkolesterolemi, men eg veit ikki um nakran føroying, ið hevur fingið gjørt eina tílka ílegukanning. Í sambandi við aðrar sjúkur hava vit sæð serlig føroysk ílegufrávik, og tað verður ógvuliga áhugavert at vita, um vit eisini finna eitt ella fleiri serføroysk ílegufrávik, ið elva til hyperkolesterolemi, sigur Rudi.

Um tað eydnast at finna eitt ella fleiri serføroysk ílegufrávik, verður tað lættari at staðfesta sjúkuna tíðliga hjá fólk, sum hava arvaligt hyperkolesterolemi.

– Vit fara at kunna seta fólk í viðgerð, longu áðrenn tey hava nøkur sjúkutekin, og tað fer móguliga at kunna fyriryrgja, at tey verða sjúk, sigur Rudi.

Royndir aðrastaðni hava tó víst, at hjá nógvum fólkum, ið hava arvaligt hyperkolesterolemi, ber ikki til at finna ílegufrávik, hóast tað við øðrum kanningum kann staðfestast, at viðkomandi hevur sjúkuna.

Altíð hægstu dosis

Tey, ið fáa staðfest arvaligt hyperkolesterolemi, skulu setast í viðgerð við hægstu dosis av statin, sum er heilivágurin, ið verður brúktur móti ov høgum kolesteroli.

– Fólk við arvaligum hyperkolesterolemi skulu viðgerast við hægstu dosis, tí tey hava so nógv

»**Vit fara at kunna seta fólk í viðgerð, longu áðrenn tey hava nøkur sjúkutekin, og tað fer móguliga at kunna fyriryrgja, at tey verða sjúk.**«

vórðu gjørdar. Tað hevur stóran týðning fyrri kanningina, at hon verður so fullkomin sum gjørligt, eisini um áhugi skal vera fyrri henni úti í verðini, sigur Rudi.

Finna føroysku íleguna

Tey, ið hava nógv kolesterol í blóðinum, verða boðin til eina røð av kanningum, sum skulu gera av, um tey hava arvaligt hyperkolesterolemi.

Fyri at staðfesta sjúkuna endaliga, er eisini ætlanin at brúka ílegukanningar.

– Ílegufrávik eru funnin, ið elva

kolesterol í blóðinum, og tey hava havt tað heilt frá ungum árum av. Tá kolesterol-talið er so høgt, hjálpir lítið við rørslu og kosti við lágum feitt-innihaldi, sum annars verður mælt til, tá kolesterolið er í hægri lagi. Og tað er heldur ikki nógv mikið at geva eina lága dosis av statini, sigur Rudi.

Hon hevur ofta sæð, at nógv, sum fáa heilivág móti ov høgum kolesteroli, ikki fáa nógv hoga dosis.

– Heilivágur móti høgum kolesteroli hevur fingið ringt orð á sær, tí nógv siga seg hava ring hjáárin. Tað er ikki lætt at fáa fólk, sum fola

seg frísk, at taka heilivág, sum tey halda seg fáa ilt av, og tí hava fleiri læknar lyndi til at geva heilivágini í ov smáum dosum. Eisini vita vit, at fleiri gevast við viðgerðini, tá ein tíð er gingin, sigur Rudi.

Hóast nógvir sjúklingar klaga um vøddapínu, tá teir taka statin, heldur Rudi ikki, at hjáárin eru so umfangandi.

– Vøddapína er eitt ógvuliga vanligt fyriryrgi, sum fleiri helst eisini fólðu, áðrenn tey byrjaðu at taka heilivágini, men sum tey ikki hugsaðu so nógv um. Vit síggja ofta, at fólk gevast við heilivágnum, tí tey hava vøddapínu, men pínar heldur fram kortini, og tí hevur hon ofta einki við heilivágini at gera, sigur hon.

Rudi ætlar sær at gera nógv burturúr at greiða fólk frá, hví tað hevur týðning, at tey taka heilivágini, hóast tey ikki fola seg sjúk.

– Um fólk verða meiri tilvitaði um, hvussu týðningarmikið tað er at taka heilivágini, vóni eg, at tey fara at minnast betri til at taka hann og eisini fara at fola færri hjáárin, sigur hon.

Fylgja sjúklingunum

Rudi fer at fylgja trimum bólkum av fólk í longri tíð. Í tí fyrsta bólk-

FAKTA

Rudi Kollslíð
Fødd 1969
Yvirlækni og serlækni í kardiologi á Landsjúkrahúsinum
Ph.d. verkætlan á Landsjúkrahúsinum : Ættar hyperkolesterolemi í Føroyum

inum verða fólk, sum hava arvaligt hyperkolesterolemi og longu frammanundan vóru í statinviðgerð. Í tí næsta bólknum verða tey, sum ikki frammanundan fingur heilivág, men sum nú verða sett í viðgerð. Tann triði bólkurin verður ein kontrollbólkur við frískum fólk.

Hon fer serliga at kannar, hvussu viðgerðin ávirkar kolesterol-talið, og hvussu gongdin er í mun til æðrakálking í teimum trimum bólkunum.

Úrslitini av kanningunum hjá Rudi kunnu fáa stóran týðning fyrri nógv fólk í Føroyum.

– Vit fara at fáa virðismikla vitan, sum kann forða fyrri, at fólk gerst álvarsliga sjúk ella doyggja av eini arvaligari sjúku, sum er bilig og lætt at viðgera, um hon verður funnin í tøkum tíma, sigur Rudi.

Stórir móguleikar í nýggjari ES-granskingaravtalu

Nýggj avtala um føroyska luttøku í granskingarskránni hjá ES, Horizon 2020, verður undirskrivað í heyst. Føroyar og ES nevndin komu ásamt um nýggju avtaluna, ið er galdandi frá 2014 til 2020, í juni, tá avtalan varð stavváttad á Sendistovu Føroya í Brüssel.

Í avtaluni er ásett, at Føroyar fáa atlimaskap í granskingarskránni við afturvirkandi virknaði frá 1. januar 2014. Tað merkir, at føroyskir granskarar og fyrirkur longu í ár fáa luttikið í granskingarverkætlanum á jøvnum føti við granskarar og fyrirkur úr ES-limalondum.

Nýggja granskingarskráin hjá Evropasamveldinum fyri árin 2014 – 2020 fevnir um stuðul til gransking og nýskapan. Stórir dentur verður lagdur á at menna samstarv millum granskarar og vinnulívsvólk. Brýr skulu byggjast millum gransking, nýskapan og framleiðslu. Málið er at skapa vøxtur og nýggj arbeiðspláss, umframt at loysa tær avbjóðingar, sum eru fyri framman.

Horizon 2020 er eitt týðandi átak hjá ES, sum skal tryggja búskaparligan vøxtur í Europa. Horizon 2020 samantvinnar alla granskingar- og nýskapanarfigging hjá ES, og samlaði figgjarkarmurin fyri árin 2014 til og við 2020 er €72 mia.

Nýggja granskingarskráin fevnir um trýggjar súlur. Framúrskarandi vísindi (Excellent Science), Kappingsfærur ídnaður (Industrial leadership) og Samfelagsligar avbjóðingar (Societal Challenges).

Framúrskarandi vísindi (Excellent Science)

Endamálið við hesi súluni er at betra um bestu granskingina í Europa við

at stuðla eini áhaldandi tilgongd av granskarum í heimsflokki og harvið langtíðartryggja kappingarførið í Europa. Stórir dentur verður lagdur á at menna menniskjaliga tilfeingið við Marie Sklodowska-Curie Action skipanini, har granskarar kunnu søkja um stuðul til at flyta í onnur lond at granska.

Ídnaðarlig leiðsla (Industrial Leadership)

Endamálið við hesi súluni er at stuðla virksemini, sum ger Europa til eitt meira áhugavert øki at gera iløgur í innan gransking og nýskapan. Skipanin veitir stórar iløgur í týðningarmikla tøkni og leggur dent á at stuðla smáum og miðalstórum fyrirkum.

Samfelagsligar avbjóðingar (Societal Challenges)

Endamálið við hesi súluni er at

stuðla yvirskipaðar felags skipanir, sum viðgera eitt nú veðurlagsbroytingar, menning av burðardyggar flutningsvinnu og flytføri, varandi orkukeldur og heilsugóðan mat. Undir hesi súluni er eisini hav- og fiskivinnugranskingin, sum er sera áhugaverd fyri føroyskar granskingarstovnar.

Føroyar hava seks lykklafólk – National Contact Point, sum hava til uppgávu at fylgja við í tí, sum hendir í ES-granskingarsamstarvinum og vísa á móguleikar fyri føroyingar í skipanini. NCP-umboðini kunnu leiðbeina í sambandi við umsóknir og hjálpa fólki at fáa samband við røttu fólkinum í ES-skipanini. Eitt NCP-umboð arbeiðir fulla tíð, og hini fimm arbeiða part tíð.

EURAXESS hjálpir granskarum at flyta

Føroyar eru nú komnar við í EURAXESS tænastrá hjá ES, sum skal gera tað lættari hjá granskarum at flyta millum lond at arbeiða í styttri ella longri tíð.

Granskingarráðið hevur ment ein portal fyri granskarar, sum vilja koma til Føroya ella fara út í heim at granska. Portalurin hevur upplýsingarnar m.a. um skattaviðurskipti, upphaldsloyvi og onnur praktisk viðurskipti í samband við at flyta til annað land. Eisini eru lýsingar av føroyska granskingar- umhvørvinum. Portalurin liggur á www.euraxess.fo.

Ein týðningarmikil partur av portalinum er tænastrá EURAXESS Jobs. Har ber til at finna leys stórv, sum granskingarstovnar í Evropa lýsa við. Møguleiki er at leita eftir stórvum innan eitt ávíst granskingarevni og innan landafrøðilig øki. Føroyskir stovnar og virkir kunnu eisini lýsa síni stórv her og røkka hvørjum króki í Evropa uttan kostnað.

Upplýsingar um at flyta til Føroya at granska eru eisini givnar út í eini hondbók.

Føroyska EURAXESS tænastrá er partur av einum netverki við umleið 200 deplum í 40 londum í Evropa.

Tveir EURAXESS deplar eru í Føroyum, har granskarar kunnu fáa leiðbeining um at flyta millum lond. Annar er á Granskingarráðnum, og hin er á Fróðskaparsetrinum.

Føroyska EURAXESS tænastrá skipar eisini fyri fundum og verkstovum, har starvsfólk á avvarðandi stovnum hittast og umrøða praktisk viðurskipti og forðingar.

Granskingarráðið hevur bygt upp EURAXESS tænastrá við figging frá ES.

EURAXESS
RESEARCHERS IN MOTION

Vil finna leinkju millum teori og praksis

Føroyska læraraútbúgvingin fyrirskar ikki tey læraralesandi nóg væl til tær avbjóðingar, ið bíða teimum, tá tey skulu út í veruliga lívið. Hans Harryson, adjunktur á Námsvísindadeildini, fer nú at kanna, hvussu læraraútbúgvingin kann fáast til at líkjast meira tí veruliga læraralívinum.

Hans Harryson og starvsfelagar hansara á Námsvísindadeildini gjørdust kløkkir, tá teir sóu, hvat lærararnir, sum vóru útbúnir á Læraraskúlanum, hildu um tað, sum teir høvdu lært.

Hans hevði spurt øll tey, ið fingi prógv á Læraraskúlanum frá 2007 til 2011, hvussu nógv tey kundu brúka av tí, tey høvdu lært á Læraraskúlanum, í teirra dagliga yrki sum lærarar. Bert 4 prosent svaraðu, at sera stórt samband var millum tað, tey høvdu lært, og tað, tey høvdu brúkt fyri í teirra dagliga starvi sum lærarar. Heili 41 prosent svaraðu, at tey kundu brúka lítið av tí, tey høvdu lært.

Spurningurin var partur av eini stórari kanning, sum Hans gjørði, tá læraraútbúgvingin skuldi umskipast og leggjast undir Fróðskaparsetrið.

Lærararnir hildu seg hava fingið nógva teoretiska vitan og høvdu lært at reflektera og argumentera um undirvísing og læring, men teir høvdu ikki í nóg stóran mun lært at flyta ta teoretisku vitanina yvir á teirra arbeiði sum lærarar.

Hans hevur síðani kannað, hvussu stóran er í øðrum londum, og er komin eftir, at hetta ikki er nakað serføroyskt fyrirbrigdi. Í nærum øllum londum siga nýútbúnir lærarar, at sambandið millum tað, teir fáast við í lestrartíðini, og tað, teir skulu brúka í teirra arbeiði, ikki er serliga stórt.

Tann føroyska læraraútbúgvingin er nú lögð undir Fróðskaparsetrið, men ivasamt er, um tað fer at loysa trupulleikan við vantandi sambandi millum teori og praksis í læraraútbúgvingini.

– Trupulleikin við vantandi sambandi millum teori og praksis er neyvan vorðin minni í dag, kanska tvørturímóti. Nýggja útbúgvingin hevur ásetingar um, hvussu nógvar síður tey lesandi skulu lesa hvørja viku, og á hvørjum stigi lesnaðurin skal vera. Tað er skilagott, men

fleiri bókmentir, ið verða brúktar, eru rættiliga teoretiskar. Starvs-lærutíðin er eisini stýtt munandi í nýggju útbúgvingini, sigur Hans.

Nøkur skara framúr

Nøkur lond hava læraraútbúgvingar, sum í stórri mun leggja dent á at geva læranum praktiskar førleikar.

Hans hevur í samstarvi við sín ph.d. vegleiðara, ið eitur Jens Rasmussen og er professari á Aarhus Universiteti, funnið fram til triggjar læraraútbúgvingar, sum tykjast at hava megnað at fyrirreika tey lesandi til lærarastarvið. Hann fer nú at kanna, hvussu hesar útbúgvingar eru skipaðar, og hvat ítøkiligari verður gjørt fyri at fáa betri samband millum teori og praksis.

»Trupulleikin við vantandi sambandi millum teori og praksis er neyvan vorðin minni í dag, kanska tvørturímóti.«

Ein av teimum trimum læraraútbúgvingunum er á Åbø Universitetinum í Vasa í Finnlandi.

– Tann finska skúlaskipanin er millum tær allar fremstu í heiminum, og finskir næmingar liggja í oddinum í PISA og øðrum altjóða skúlakanningum. Læraraútbúgvingin í Finnlandi er ein 5 ára master-útbúgving, sum av altjóða skúlagranskarum verður mett at vera væl skipað og gjøgnumhugsað, sigur hann.

Tann næsta læraraútbúgvingin, sum Hans fer at kanna, er á Universitetinum í Edinburgh í Skotlandi.

– Í Skotlandi hava tey sett

FAKTA

Hans Harryson

Føddur 1973

Útbúgving: Fólkskúllærari, cand.ped. í

pedagogiskari sálarfrøði

Adjunktur á Námsvísindadeildini á Fróð-

skaparsetrinum

Ph.d. verkætlan á Fróðskaparsetrinum og

Aarhus Universiteti: Almendidaktiski parturin í

læraraútbúgvingini

sær sum politiskt mál at fáa eina betri læraraútbúgving, tí tey eru sannførd um, at tað er vegurin til ein betri fólkskúla og harvið ein sterkari búskap. Tað hendir nógv spennandi í Skotlandi beint nú, har leiðandi námsfrøðiligir hugsarar, embætisfólk og politikarar tykjast at draga eina línu á skúlapolitiska økinum, sigur Hans.

Tann triðja læraraútbúgvingin, sum Hans fer at kanna, er á Universitetinum í Reykjavík.

– Tann íslenska læraraútbúgvingin varð umskipað til eina 5 ára master-útbúgving fyri nøkrum árum síðani, og í tí nýggja útbúgvingarleistinum hava íslendingar framt nakrar broytingar, ið eru verdar at hyggja nærri at, sigur Hans.

Læraraútbúgvingar eru samansettar av einum fakligum parti við linjugreinalestri og einum didaktiskum parti við námsfrøði, sálarfrøði og frálæruføði. Hans fer at kanna, hvussu tey hava skipað tann didaktiska partin av undirvísingini á teimum trimum læraraútbúgvingunum.

– Eg fari eg at hyggja at, hvørjar bókmentir og undirvísingarhættir verða brúktir, hvussu skeið verða eftirmett, og hvussu starvslæran og lærarastarvið siggjast aftur í undirvísingini, sigur hann.

Munur á teori og praksis

Kanningin hjá Hansi vísti, at størstu avbjóðingarnar hjá nýútbúnum lærarum eru at leiða ein flokk, at skapa flokksdisiplin og motivera næmingarnar og at skipa undirvísingina soleiðis, at allir næmingarnir fáa nakað burturúr.

– Lærararnir hava ikki í nóg stóran mun lært at fyrirreika, útinna og eftirmeta undirvísing. Tann didaktiski parturin fyllir ikki serliga nóg í føroysku læraraútbúgvingini, og undirvísingin í frálæruføði snýr seg mest um at geva teimum lesandi teoretiska vitan um læring

og undirvísing. Tað er munur á at læra um undirvísing og at standa frammanfyri 24 næmingum, ið hava ymiskar persónsmenskur, ymisk áhugamál, ymisk læruførleikar og koma frá ymiskum heimum, sigur Hans.

Starvslæran í nýggju útbúgvingini er umleið 15 vikur tilsamans. Í gomlu útbúgvingini var hon umleið 24 vikur.

– Starvslærutíðin, sum er leinkjan millum fólkskúlan og lærarskúlan, fyllir ov lítið í føroysku læraraútbúgvingini, og tey lesandi fara ofta í starvslæru í bólum og hava altíð ein starvslæra, sum er klárur at taka yvir. Nýútbúnir lærarar kenna seg ofta rættiliga einsamallar og ráðaleysar, tí teir hava ikki roynt at hava ábyrgdina av undirvísingini, sigur Hans.

Venja veruligar støður

Aðrastaðni hava tey royndir við at gera læraraútbúgvingina meira ítøkiligari, sum Hans heldur, at vit kunnu læra av.

– Tey arbeiða millum annað við at venja ymiskar uppgávur, ið ganga aftur í lærarayrkunum. Tey læra, hvussu tey skulu byrja ein tíma, hvussu tey skulu býta tíman upp, og hvat tey skulu gera fyri ikki at missa takið, tá næmingarnir til dømis skulu skifta frá at lesa til at skriva. Tey lesa seg ikki bara fram til, hvussu ein eigur at bera seg at, men venja allar hesar støðurnar aftur og aftur, sigur Hans.

Hans hevur serliga stóran áhuga fyri, hvussu lærarar á læraraútbúgvingum aðrastaðni leggja undirvísingina til rættis, so tey lesandi ikki bert læra av tí, sum lærarin sigur, men í eins stóran mun av tí, sum hann ger.

– Tey lesandi skulu alla tíðina siggja lærarastarvið fyri sær. Tey skulu hvønn tíma hugsa um, hvussu tey kunnu brúka tað, tey arbeiða við, tá tey sjálvi skulu undirvísa. Lærarin á læraraútbúgvingini skal

bæði bera ein boðskap um, hvat góður pedagogikkur er, og sjálvur vera ein góður pedagogur. Hann skal geva teimum lesandi eina fjølbroytta undirvísing, sum tey kunnu lata seg hugveikja av, tá tey sjálvi verða lærarar, sigur hann.

Hans fer eisini at kanna, hvørjir próvtøkuhættir verða nýttir aðrastaðni.

– Á flestu universitetum er tað ein fyrirtreyt fyri at fáa eitt gott próvtal, at tey lesandi skriva eina góða uppgávu ella standa seg væl í eini munnligari framløgu. Tað eru teir akademisku førleikarnir at orða seg og próvgeva, sum gera av, um tey fáa eitt gott prógv. Men ein lærari má duga so nóg annað enn hetta, tí lærarastarvið er í nógvar mátar eitt sera praktiskt starv, sigur Hans.

Lærarin er lykilin

Stórus tøvur er á góðum lærarum, tí føroyskir næmingar klára seg ikki serliga væl í PISA og øðrum royndum, og lærarin er lykilin til at hækka fakliga stigið.

– Skúlagranskarar eru samdir um, at lærarin hevur ómetaliga stóran týdning fyri, hvussu nógv børnini læra. Tí má lærarin vera vælútbúgvin, og læraraútbúgvingin má endurspegla tað starv, hann skal røkja. Um vit vilja menna samfelagið búskaparlíga og fólkaræðisliga, er tað fyrst og fremst læraraútbúgvingina, ið vit mugu leggja dent á, sigur Hans.

Tað er lætt at lyfta læraraútbúgvingina í Føroyum, um vilji er til tað.

– Nærum allir føroyskir lærarar eru útbúnir á sama útbúgvingarstaði. Tað er ein fyrimunur, um vit vilja broyta ella rætta pedagogisku kósina í Føroyum, tí alt kann alt gerast á einum og sama stovni, sigur Hans.

FRÓÐSKAPARSETUR
FØROYA

FAKTA

Rektari: Sigurð í Jákupsstovu
Adressa: J. C. Svabos gøtu 14,
100 Tórshavn
Telefon/fax: +298 352
500/+298 352 501
Teldupostur: setur@setur.fo
Heimasíða: www.setur.fo
Høvuðsgranskingarøki:
Hugvísindi, samfelagsvísindi,
námsvísindi, náttúruvísindi og
heilsuvísindi
Vísindastørv: 89

Fróðskaparsetur Føroya

Fróðskaparsetrið er føroyski vitanardepilin, ið fremur undirvísing og gransking á altjóða stigi, og sum virkar fyri burðardyggari samfelagsmenning og nýskapan.

Granskingin verður sett inn í ein føroyskan samtekst, og dentur verður lagdur á at miðla granskingarúrslitini, so at tey gerast partur av orðaskiftinum í samfelagnum og

í vísindaheiminum.

Fróðskaparsetrið hevur sett sær fyri at økja granskingar- og útbúgvingarvirksemið. Hetta gera vit m.a. við at styrkja samstarvið

við onnur universitet, granskingarstovnar og vinnulív. Á henda hátt kunnu fleiri útbúgvingartilboð mennast, og lunnar leggjast undir nýskapandi virksemi.

NÝBROT NÝHUGSAN NÝSKAPAN

SEV gongur grønu leiðina og yvirtekur vindmyllurnar í Húsahaga 9. oktober

Tøkniligi framburðurin seinnu árin ber vindin inn á føroyska elnetið

SEV ER FÓLKSINS OGN – SEV ER TÍTT ELFELAG

Ann Sølvia leitar eftir víkingagravum

32 ára gamla Ann Sølvia av Viðareiði hevur sett sær fyri at avdúka so nógvar víkingagravir í Føroyum sum til ber. Hon hevur fingið stuðul frá Granskingarráðnum til at finna og kanna gravir hjá teimum fyrstu fólkinum, sum búsettust í Føroyum fyri meira enn 1000 árum síðani.

Ann Sølvia er spent. Hon er í ferð við at fyrireika seg til at fara undir eina stóra kanning av føroyska landslagnum, sum hevur til endamáls at finna leivdir frá víkingum, sum vórðu grivnir í Føroyum fyri yvir 1000 árum síðani.

Ann Sølvia var liðug við útbúgving sína sum fornfrøðingur fyri einum ári síðani og hevur nú fingið stuðul frá Granskingarráðnum til at fara undir ph.d. verkætlan sína, sum hon vónar fer at grava fram meira vitan um, hvussu tey fyrstu fólkinum í Føroyum livdu.

Tey næstu trý árin fer hon at gera ymisk sløg av kanningum, sum skulu avdúka, hvar víkingarnir hava grivið síni deyðu.

– Fornfrøðingar vita ongantíð, hvat teir finna, tá teir fara at leita. Men eg vóni, at eg fari at finna nýggjar víkingagravir, sum kunnu geva okkum størri innlit í, hvussu tey fyrstu fólkinum í Føroyum livdu, og hvussu teirra heimsáskoðan var, sigur Ann Sølvia.

Spennandi søgur

Ann Sølvia hevur havt áhuga fyri søgu alt tað, hon minnst. Hon er uppvaksin á Viðareiði, og sum barn dámdi henni væl at hoyra pápa sín siga frá søgum og sagnum um lívið og hendingar í gamlari tíð. Eisini dámdi henni væl at ganga túrar úti í náttúruni, har ymiskar leivdir frá fornari tíð vóru at síggja.

– Tað kveikti mín áhuga eisini fyri øllum tí, sum vit ikki vita, og sum fornfrøðin kann hjálpa okkum við at fáa meiri at vita um, sigur hon.

Tá Ann Sølvia var liðug við studentaskúlan og skuldi velja, hvørja leið hon skuldi ganga, gjørdi hon av at fylgja áhuganum fyri teimum gomlu søgunum frá barnaárunum og fór til Keyppmannahavnar at lesa fornfrøði.

Hon tók bachelor-prógv í miðeystur-fornfrøði, har hon lærði um tær gomlu mentanirnar í Egyptalandi, Jordan, Ísrael og Mesopotamia, sum í dag er Irak.

Síðani tók hon master-útbúgving í evropeiskari fornsøgu, sum eisini fevnir um norðurlenska fornfrøði.

– Mín áhugi hevði alla tíðina serliga verið fyri Norðuratlantshavnum, men eg eri eisini glað fyri, at eg havi lært um ta gomlu fornfrøðina í Miðeystri, tí tað hevur givið mær eitt breiðari perspektiv og gjørt meg betri færa fyri at skilja, hvussu handilssamband og fólkaflytingar hava ávirkað fornfrøðina, sigur hon.

Ann Sølvia skrivaði serritgerð um føroysk landsløg frá víkingatíð fram til miðöld. Hon kannaði landslagið í Fugloyinni og aðrastaðni í Føroyum og samanbar við landsløg í Hetlandi og Orkney-oyggjum, har

FAKTA

Ann Sølvia Lydersen Jacobsen

Fødd 1981
Uppvaksin á Viðareiði
MA í fornfrøði frá
Keyppmannahavnar
Universiteti
Ph.d. verkætlan á
University of Aberdeen:
Gravir og landslag í
Føroyum í víkingaöld

Ann Sølvia hevur í lýtuni starv á savninum í Keyppmannahavn, men hon vónar, at hon fer at kunna virka í Føroyum sum fornfrøðingur.

Ann Sølvia fer at nýta ein serligan kanningarhátt at finna gravirnar í landslagnum, sum íslenski fornfrøðingurin Adolf Fríðriksson hevur ment. Í Íslandi eru 160 gravir frá víkingatíðini funnar.

– Hann hevur funnið fram til, hvørji frávik í landslagnum geva ábendingar um, at víkingagravir eru undir moldini. Kanningarnar eftir hesum framferðarhátti í Íslandi hava víst, at víkingagravir eru bæði tætt við bústaðir og við farleiðir uttargarðs. Eg fari at royna at finna somu frávik í føroyska landslagnum, sigur hon.

Heilag støð

Ann Sølvia fer eisini at brúka skrivligar keldur fyri at finna fram til, hvar víkingagravir kunnu vera, men tær eru ikki altíð álitandi.

– Skrivligu frásagnirnar mugu lesast við fyrivarni, tí tær eru niðurskrivaðar fleiri ættarlið eftir víkingatíðina. Fleiri frásagnir eru um, at víkingagravir hava ligið í heygjum, men enn eru ongar víkingagravir funnar í heygjum í Føroyum, sigur hon.

Eisini staðarnøvn og sagnir kunnu geva ábendingar um, hvar víkingagravir kunnu vera, og gamlar lógir kunnu vera ein virðismikil kelda til vitan um landslag og gravstaðir.

Umfram tær skrivligu keldurnar ætlar Ann Sølvia eisini at tosa við fólk á staðnum, sum hava vitan um landslagið og kenna søgur, ið eru knýttar at plássunum.

Ann Sølvia væntar ikki, at hon fer at finna allar víkingagravir í Føroyum, men nakrar vónar hon at finna.

– Eg fari at hyggja at skjølum um allar Føroyar, men eg fari at avmarka meg til at leita úti í landslagnum í Norðoyggjum í hesum umfarinum. Eg havi valt tann partin av Føroyum, tí eg eri uppvaksin har og kenni landslagið

og tær sagnir og søgur, ið eru knýttar til stöðini, sigur hon.

Í Íslandi eru víkingagravir funnar bæði tætt við bústaðir hjá fólkum og við farvegirnar, har tey hava gingið. Í Føroyum eru enn ongar gravir funnar burturi frá búplássum.

– Finna vit gravir, ið liggja uttargarðs, kann tað geva ábendingar um, at víkingarnir hava havt heilag støð úti í náttúruni, sigur Ann Sølvia.

Gávur við í grøvina

Víkingarnir góvu teimum deyðu gávur við í grøvina. Í Tjørnuvík var ein kvinna gravlögð við einum ringpróni, og fornfrøðingar hava eisini funnið silvir og armbond í føroysku víkingagravunum.

Í Íslandi, Danmark og Noregi hava fornfrøðingar funnið knívar og svørð í víkingagrøvum, og onkustaðni hava fólk eisini verið grivin saman við einum hesti ella einum báti.

♦♦ Vit vita so lítið um víkingarnar í Føroyum. Um tað eydnast at finna fleiri gravir, kunnu vit kanska fáa meira at vita um tað sosiala lívið, sum fólk hava livað. ♦♦

– Gravgávurnar eru lutir, ið hava havt stóran týdning fyri tey deyðu. Eingin veit tó við vissu, hvønn týðning gávurnar hava havt, sigur Ann Sølvia.

Víkingagravir venda øðrvísi enn kristnar gravir. Víkingarnir vórðu grivnir í norður-suður í staðin fyri í eystur-vestur sum tey kristnu.

– Vit vita ikki, hví víkingarnir gravaðu teirra deyðu á henda hátt, men helst hevur tað okkurt við teirra fatan av heiminum og teirra trúgv at gera, sigur Ann Sølvia.

Ann Sølvia vónar, at hon fer at fáa meira at vita um, hvussu vík-

ingarnir fataðu heimin, og hvussu teirra trúgv var.

– Víkingarnir høvdu eina heilt aðra mynd av heiminum við fleiri gudum, men vit vita lítið um ta norðru gudalæruna, og hvussu víkingarnir hava útint teirra trúgv. Okkara mynd av teimum norðru gudunum er nógv ávirkað av tí kristna umhvørvinum, sum gudalæran er niðurskrivað í, sigur hon.

Hóast meira enn 1000 ár eru liðin, síðani víkingarnir búleikaðust her á landi, ber enn til at finna leivdir av teimum í gravunum. Beinaleivdirnar eru illa farnar, men tenninar halda munandi longri, tí emaljan er so sterk.

Um Ann Sølvia finnur nýggjar víkingagravir við leivdum av menniskjum, kunnu aðrir serfrøðingar gera til dømis dna-kanningar og isotop-kanningar, ið kunnu geva vitan um, hvaðani niðursetufólkini komu, og hvørjum tey livdu av.

Vil kanna alt Føroyar

Endamálið við ph.d. verkætlanini er fyrst og fremst at finna nýggjar víkingagravir, men Ann Sølvia vónar, at hon eisini fær móguleika fyri at gera royndargrevstur á nøkrum stöðum fyri at fáa staðfest, um talan veruliga er um víkingagravir, og hvussu tær síggja út.

– Eg havi nógvar spurningar, ið eg vóni at fáa svaraðar, og eg eri ótrúliga spent at fara undir tað ítøkiliga arbeiðið. Og vónandi fari eg eisini at kunna brúka úrslitini av hesum kanningunum til aðrar kanningar seinni, sum kunnu fevna um alt Føroyar, sigur hon.

Ann Sølvia hevur í lýtuni starv á savninum í Keyppmannahavn, men hon vónar, at hon fer at kunna virka í Føroyum sum fornfrøðingur.

– Eg veit ikki, um tað verður

møguligt at fáa arbeiði í Føroyum sum fornfrøðingur, men annars ætli eg mæi at søkja um stuðul úr ymiskum grunnum til verkætlanir, ið eru tengdar at føroyskari fornfrøði, sigur hon.

Ann Sølvia heldur tað hava stóran týðning, at fornfrøðiligar kanningar verða gjørdar í Føroyum.

– Tað eru ikki gjørdar nógvar fornfrøðiligar kanningar, og vit vita so lítið um fornu tíðina. Tær leivdir, ið enn eru, kunnu lættliga fara fyri skeyti, tí harðbalna føroyska veðurlagið máar burtur av jørðini, sigur hon.